

**Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta**

Adriana Černochová

**Právní postavení osob v procesu změny pohlaví
s akcentem na zdravotnické právo a vnitřní správu**

Diplomová práce

Olomouc 2022

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Právní postavení osob v procesu změny pohlaví s akcentem na zdravotnické právo a vnitřní správu“ vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje. Dále prohlašuji, že vlastní text práce včetně poznámek pod čarou má 102 310 znaků včetně mezer.

V Ostravě dne 9.1.2022

.....

Adriana Černochová

Poděkování

Ráda bych poděkovala JUDr. Lucie Madleňákové Ph.D. za konzultace, rady a podporu nejen při psaní této diplomové práce, ale taky ve všech dalších aktivitách týkajících se právního vzdělávání, které jsem mohla absolvovat pod jejím vedením, tedy zejména ve Street law, Studentské právní poradně a Lidskoprávním moot courtu. Po všech zmíněných cenných zkušenostech jsem vděčná, že na závěr svého studia mohu pod jejím vedením psát i diplomovou práci.

Obsah

Seznam použitých zkratk	5
Úvod	6
1 Úvod do problematiky změny pohlaví	9
1.1 Terminologie	9
1.2 Problematické otázky v oblasti změny pohlaví	10
2 Právní úprava	14
2.1 Změna pohlaví v občanském zákoníku	14
2.2 Změna pohlaví v oblasti zdravotnického práva a vnitřní správy	16
2.2.1 Diagnostika, hormonální léčba a tzv. Real life test	16
2.2.2 Chirurgické zákroky a podmínky jejich provedení	18
2.2.3 Změna úřední identity jedince	20
3 Změna pohlaví v oblasti občanského práva – problematické otázky a jejich možná řešení	22
3.1 K ustanovení § 29 občanského zákoníku	22
3.2 Úvahy de lege ferenda	24
4 Změna pohlaví v oblasti zdravotnického práva – problematické otázky a jejich možná řešení	25
4.1 Exkurz do vybraných zahraničních úprav	27
4.2 K rozhodnutí A.P., Garçon a Nicot proti Francii	28
4.3 Dosavadní snahy o změny právní úpravy v ČR	29
4.4 Úvahy de lege ferenda	31
5 Změna pohlaví v oblasti vnitřní správy – problematické otázky a jejich možná řešení	33
5.1 Neutrální pohlaví	33
5.2 Údaje v občanských průkazech, oslovení a související otázky	37
5.3 Změna jména a příjmení	39
5.4 Úvahy de lege ferenda	40
Závěr	42
Seznam použitých zdrojů	44
Anotace	48
Klíčové slova	48
Summary	48
Key words	48

Seznam použitých zkratek

OZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
ZSZS	Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů
CCQ	Občanský zákoník provincie Québec
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
NSS	Nejvyšší správní soud

Úvod

Předkládaná diplomová práce s názvem „Právní postavení osob v procesu změny pohlaví s akcentem na zdravotnické právo a vnitřní správu“, se zabývá živým společenským tématem transsexuálních osob. Problematiku transgenderu doprovází zvýšená medializace, mnoho subjektivních perspektiv a v neposlední řadě bohužel i stinné stránky, kdy dochází k projevům nesnášenlivosti a diskriminace ve vztahu k těmto osobám. Diskriminační tendence mohou život transgender osob ovlivňovat v rámci každodenních aktivit, ať už jde o pracovní uplatnění, vzdělávání, případně i o kontakt se státní správou. Nelze nezmínit i nepřiliš tolerantní přístup české společnosti k této skupině osob, což můžeme sledovat zejména v rámci provedených výzkumů Veřejného ochránce práv. Aktuálnost této tematiky dokládá i současný návrh směřující k Ústavnímu soudu, který předkládá možné zrušení § 29 občanského zákoníku, čímž by došlo k zrušení povinnosti podstoupení chirurgického zákroku za současného znemožnění reprodukční funkce. Bez zajímavosti nezůstává ani nejednotnost právní úpravy v rámci jednotlivých států, kdy některé z nich nemají podmínku chirurgických zákroků vůbec zahrnutu.

Samotný proces změny pohlaví je náročnou cestou, která kromě velkého počtu osobních otázek, lékařských a psychologických aspektů, přináší i nutnost formulace jednoznačného právního postavení těchto osob v rámci tohoto řízení.

Diplomová práce je celkem členěna do pěti kapitol. Úvodní z nich se zabývá základním terminologickým vymezením reflektujícím pojmy užívané ve vztahu k problematice transsexuality a samotného procesu změny pohlaví, zejména v kontextu zdravotnického práva a vnitřní správy. Následující kapitola se zaměřuje na formulaci aktuální právní úpravy procesu změny pohlaví, ať již z pohledu soukromoprávních právních předpisů, či právních předpisů z oblasti zdravotnického práva a vnitřní správy. Stěžejními předpisy pro tuto kapitolu jsou občanský zákoník a zákon o specifických zdravotnických službách. Popisován je proces diagnostiky, hormonální léčby, dále chirurgické zákroky a nutné podmínky pro jejich uskutečnění, stejně tak proces úřední změny identity dané osoby. Následující tři kapitoly jsou věnovány rozboru právní úpravy, identifikaci problematických otázek a následně možným navrhovaným změnám. V rámci této problematiky jsou uváděny nejčastější komplikace a problémy, se kterými se transsexuálové setkávají. Třetí kapitola je konkrétně věnována soukromoprávní úpravě změny pohlaví, především je rozebráno podrobněji ustanovení § 29 občanského zákoníku. Čtvrtá kapitola se zaměřuje na zdravotnické právo, největší pozornost je věnována podmínce podstoupení chirurgických zákroků. Závěrečná pátá kapitola se zabývá rozбором právní úpravy vnitřní správy, kde je rovněž zahrnuta problematika uznání

či neuznání neutrálního pohlaví.

Cílem práce je komplexní rozbor aktuální právní úpravy procesu změny pohlaví v České republice. Hlavním záměrem této analýzy je postihnouti problematických otázek a oblastí tohoto současného právního nastavení a předložení nástinu možných vhodnějších úprav a řešení. Analytickou část své diplomové práce jsem rozdělila do tří částí – změnu pohlaví v oblasti občanského práva, zdravotnického práva a vnitřní správy. V oblasti občanského práva si kladu otázku, zda současné znění ustanovení § 29 občanského zákoníku nepřináší nepřiměřený zásah do právního postavení manželů a registrovaných partnerů osob, které podstoupily změnu pohlaví, a jaká další opomíjená úskalí může toto ustanovení přinášet. V oblasti zdravotnického práva se podrobněji zabývám otázkou, zda často diskutované chirurgické zákroky jsou skutečně nejzávažnějším problémem české právní úpravy a zda toto současné právní nastavení počítá se všemi situacemi, které u osob podstupujících změnou pohlaví, mohou nastat. V oblasti vnitřní správy, se nabízí otázka, jak se právně vyrovnat se situací, kdy některé osoby požadují, aby s nimi bylo jednáno jako s osobami neutrálního pohlaví, když právní úprava s ničím takovým v současné době nepočítá.

Klíčové problémy jsou v diplomové práci identifikovány především skrze provedené výzkumy a zprávy Veřejného ochránce práv zabývající se jednak životní situací transgender osob, ale také zaměřených na to, jak tyto osoby vnímají právní úpravu a problematické skutečnosti, které se vyskytly v rámci procesu, kterým tyto osoby samy prošly. Výše nastíněné otázky chci objasnit především na základě třech stěžejních zákonů v oblasti změny pohlaví, tedy zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů a k nim navazující odborné a komentářové literatury. V oblasti zdravotnického práva bylo napsáno značné množství odborných publikací, nicméně v rámci nich není dle mého názoru věnován změně pohlaví příliš velký prostor. Změna pohlaví je rozebírána spíše skrze publikované odborné články z této oblasti. Z hlediska judikatury lze čerpat spíše z rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, česká judikatura klíčové problémy dostatečně neobjasňuje, protože v tuto chvíli lze nalézt pouze rozhodnutí týkající se nepovolení úřední změny pohlaví bez podstoupení chirurgických zákroků a neuznání neutrálního pohlaví. Z těchto uvedených důvodů nemáme vyřešeny všechny klíčové otázky, které změna pohlaví přináší.

Co se týče metodologického přístupu, ve své diplomové práci budu aplikovat objektivně recentní výkladový cíl, který zkoumá, jaký význam má text normy pro adresáta za současné znalosti právního řádu. V rámci něj budu používat objektivně teleologický výklad, tedy výklad

dle účelu a smyslu interpretovaného ustanovení, jazykový výklad, jehož předmětem zkoumání je znění právních předpisů, judikatury, odborných publikací a článků, které byly podkladem pro vypracování této diplomové práce a v neposlední řadě systematický výklad, který zohledňuje vzájemné souvislosti interpretovaného textu v rámci celého právního řádu.

Právní stav je platný ke dni odevzdání diplomové práce.

1 Úvod do problematiky změny pohlaví

1.1 Terminologie

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „občanský zákoník“ nebo „OZ“) používá pojem „změna pohlaví“, aniž by tento pojem blíže definoval. Při bližší interpretaci lze dovodit, že pojmem „pohlaví“ je zde myšleno pohlaví biologické, resp. genetické (dané pohlavními chromozomy). Někteří lidé se ale vnitřně cítí být jedincem opačného pohlaví a proti pohlaví, které je definováno biologicky tak vystupuje snaha definovat pohlaví na základě faktorů psychických.¹ Tradiční právní systémy však používají jako znak pro určení úředního pohlaví člověka jeho biologické pohlaví, nikoliv zvolenou (psychologickou) identitu.²

Změnu pohlaví lze chápat v různém slova smyslu. V užším slova smyslu by změna pohlaví znamenala úplnou změnu pohlavní identity člověka, tedy přeměnu z muže na ženu a naopak z ženy na muže, včetně změny reprodukční role. Taková změna však není při současných možnostech medicíny možná. Změnu pohlaví je tedy potřeba chápat v širším slova smyslu, kdy se jedná o provedení zdravotních výkonů (chirurgických a chirurgicko – plastických), jejichž účelem je odstranění nesouladu mezi psychickým a anatomickým pohlavím.³

Pohlavní identitou se rozumí subjektivně vnímaný pocit sounáležitosti či naopak rozporu s vlastním tělem, jednak s jeho primárními a sekundárními pohlavními znaky, ale i se sociální rolí, která je přisuzována danému pohlaví. Odráží se v myšlení, cítění i chování jedince včetně jeho profese, zájmů a společenských vztahů.⁴

V odborných publikacích⁵, které se věnují transsexualitě a dalším poruchám pohlavní identity je uváděno mnoho definic transsexuality. Klíčová je definice Světové zdravotnické organizace, podle které se transsexualita řadí mezi poruchy pohlavní identity. Dříve se však transsexualita řadila mezi poruchy duševní. Transsexuál je jedinec, který si přeje žít a být akceptován jako příslušník opačného pohlaví. U těchto osob se obvykle objevuje pocit

¹ FRINTA, Ondřej. In ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Svazek I, (§ 1 až 654). Vyd. 2. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 148 (§ 29 NOZ).

² DOLEŽAL, Adam. In MELZER, Filip, TĚGL, Petr. *Občanský zákoník: Velký komentář § 1-117 - Svazek I Obecná ustanovení*. Praha: Leges, 2013. s. 334-335 (k § 29 NOZ).

³ FRINTA, Ondřej. In ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Svazek I, (§ 1 až 654). Vyd. 2. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 147 (§ 29 NOZ).

⁴ FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 13.

⁵ Např. FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada Publishing, 2008, 202 s., FIFKOVÁ, Hana a kol. *Transsexualita: diagnostika a léčba*. Grada Publishing, 2002, 166 s.

nespokojenosti s vlastním anatomickým pohlavím nebo pocit jeho nevhodnosti a přání chirurgického a hormonálního zásahu, aby tělo odpovídalo, pokud možno, preferovanému pohlaví.⁶ Transsexualita je vrozená, trvalá a nelze ji žádným způsobem vyléčit nebo potlačit. Transsexuální osobě lze pomoci jen skrze dosažení právního statutu toho pohlaví, se kterým se daný jedinec ztotožňuje.⁷

Český právní řád do jisté míry akceptoval kategorii lidí, která se označuje jako „transsexuálové“, protože zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o specifických zdravotních službách“ nebo „ZSZS“) ve svých ustanoveních obsahuje přímo pojem „transsexuální pacient“.⁸

Od pojmu „transsexuální osoba“ je potřeba odlišit ve společnosti často zmiňovaný pojem „transgender jedinec“. V tomto případě se jedná o širší kategorii, protože transgender jedinci se sice v mnoha případech považují za osobu opačného pohlaví, nicméně nemají nutně potřebu podstupovat změnu svých tělesných pohlavních znaků, zejména genitálií. „Trans osoba“ je zastřešující termín pro transsexuální jedince, kteří podstoupili operativní změnu pohlaví, ale i jedince, kteří se chystají teprve operaci podstoupit, a také ty jedince, kteří jsou nespokojeni se svou stávající pohlavní identitou, ale nemohou nebo nechtějí podstoupit operativní zákrok. Jedná se tedy o nejširší pojem.⁹

1.2 Problematické otázky v oblasti změny pohlaví

Následující kapitoly budou věnovány rozboru aktuální právní úpravy a návrhnutí případných změn v této oblasti. S vytykanými nedostatky se lze setkat v odborné literatuře, nicméně větší vypovídající hodnotu budou mít vlastní zkušenosti lidí, kteří daným procesem prošli. Transgender osoby jsou, nejen v České republice, dlouhodobě vystavovány různým formám nesnášenlivosti a diskriminace, a to nejen v širší společnosti, ale častokrát i ve vlastní rodině. Jedná se však o problém, o kterém se ve společnosti příliš nemluví, i přesto, že se tyto osoby s diskriminací setkávají v situacích každodenního života, ať už v pracovní oblasti, ve vzdělávání, v rámci zdravotní péče nebo při kontaktu s úřady.¹⁰

⁶Mezinárodní klasifikace nemocí podle Světové zdravotnické organizace. [cit. 13.03.2021]. Bod F64.0. Dostupné z <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F64>

⁷ MACH, Jan, a kol. *Zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování: Zákon o specifických zdravotních službách. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 494.

⁸ § 21 an. zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁹ DOLEŽAL, Adam. In MELZER, Filip, TĚGL, Petr. *Občanský zákoník: Velký komentář § 1-117 - Svazek I Obecná ustanovení*. Praha: Leges, 2013. s. 335-336 (k § 29 NOZ).

¹⁰ MAGUROVÁ, Zuzana. Trans India – vybrané právní aspekty. In KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka, DÁVID Radovan, VALDHANS Jiří (eds.) *Translidé nejen v rodinném právu*. Sborník Dny práva 2017, Část VI. Brno: Masarykova univerzita, 2018. s 15.

V posledních letech lze spatřovat ve společnosti skrze provedené výzkumy snahy o upozornění na náročné životní situace transgender osob. V roce 2018 realizoval zapsaný spolek Transparent výzkum s názvem „Obavy a přání trans lidí“, jehož jedna část byla věnována spokojenosti transgender osob s českou legislativou. Výzkumu se zúčastnilo 396 osob a spokojenost s tím, jak je v současné době v České republice řešena změna pohlaví, byla hodnocena prakticky půl na půl, tedy 50 % respondentek/respondentů bylo s řešením spokojeno a 50 % oproti tomu nespokojeno. Nejvíce vytykaným problémem zde bylo nucené zrušení manželství a registrovaného partnerství. Mezi další přání transgender osob bylo uváděno, aby rodná čísla neodrážela pohlaví, aby nebyla k úřední změně pohlaví nutná sterilizace, a aby se v dokladech nemuselo uvádět pohlaví. Mezi méně uváděné návrhy změn legislativy patřilo např., aby byla hormonální změna umožněna již před dovršením 18. roku i bez souhlasu zákonných zástupců, zavedení třetího (neutrálního) pohlaví nebo zrušení nutnosti stanovení lékařské diagnózy k úřední změně pohlaví.¹¹

V roce 2019 realizoval zapsaný spolek Prague pride ve spolupráci s Kanceláří Veřejného ochránce práv rozsáhlý výzkum, který se zaměřoval na to, s jakými problémy a překážkami se v každodenním životě potýkají lidé, kteří patří do LGBT+ komunity.¹² I když v této oblasti došlo oproti minulosti k výraznému posunu, co se týče chování společnosti k této komunitě, výsledky jsou stále více než znepokojivé. Výzkum byl prováděn on-line dotazníkovým šetřením a zúčastnilo se ho 1981 respondentek a respondentů.¹³

I když si velká část české společnosti myslí, že je k transgender osobám tolerantní, zkušenosti těchto osob hovoří o opaku. Veřejnost vnímá situaci LGBT+ více pozitivně než tyto osoby samy a problémy, se kterými se potýkají, do značné míry nevnímá. Postavení transgender osob je výrazně horší než postavení jiných osob, které patří do LGBT+ komunity. Zhruba polovina LGBT+ lidí má pocit, že gayové a lesby mohou v dnešní době žít, jak si přejí, oproti tomu v případě transgender lidí je to pouze třetina. Diskriminováno se rovněž cítí podstatně více transgender osob než ostatních příslušníků LGBT+ komunity.¹⁴

Ve výzkumu Veřejného ochránce práv se uvádí, že se na něho samotného často obrací trans osoby s životními obtížemi, které jsou způsobené aktuální právní úpravou. Jedná se např.

¹¹ PAVLICA Karel a kol. *Obavy a přání trans lidí*. Výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Transparent z.s. v roce 2018. Praha: AMOS repro, spol. s r.o., 2019. s. 55. proud.cz, [cit. 29.06.2021]. Dostupné z: <http://proud.cz/o-proudu/dokumenty.html>

¹² LGBT+ je mezinárodně uznávaná zkratka, která reprezentuje čtyři skupiny osob – lesby, gaye, bisexuály a transgender osoby. Znaménko + znamená, že je možné zde zařadit i další různorodá určení vlastní sexuální orientace, identity či případnou sexuální nevyhraněnost.

¹³ Výzkum Veřejného ochránce práv 2019. *Být LGBT+ v Česku. Zkušenosti LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisti*. Kancelář Veřejného ochránce práv, 14.05.2019. s. 12.

¹⁴ Tamtéž, s. 14.

o situaci, kdy tyto osoby nemohou po podstoupení procesu změny pohlaví podnikat, aniž by byla všem veřejně přístupná informace o tom, že změnu pohlaví prošly. Pokud nepodstoupí operaci, nemohou mít ve svém občanském průkazu zapsané pohlaví, které prožívají. Uvádí se i situace, kdy se stává, že po změně pohlaví člověk neobdrží zápočtový list, maturitní vysvědčení nebo vysokoškolský diplom, který by odpovídal jejich nové identitě.¹⁵

Vytýkané nedostatky právní úpravy, které byly v provedených výzkumech nejčastěji uváděny budou podrobněji rozebrány v následujících kapitolách. Konkrétně se jedná o problematiku ustanovení § 29 občanského zákoníku s důrazem na zánik manželství ex lege, nutnost podstoupení chirurgických zákroků, problematika neutrálního pohlaví a dalších klíčových otázek z oblasti vnitřní správy, jako jsou zejména údaje uváděné v občanských průkazech. Pro podrobný rozbor dalších problematických otázek týkající se změny pohlaví sice není v této diplomové práci prostor, nicméně lze alespoň v krátkosti některé z nich zmínit. Podle zákona o specifických zdravotních službách lze operativní zákroky provádět pouze osobám starším 18 let.¹⁶ Lidé však často pociťují touhu žít jako osoba opačného pohlaví již v období dospívání. Těmto osobám je tak znemožněn přístup k chirurgickým zákrokům, a tedy i k úřední změně jejich pohlaví. Tato podmínka tak může být brána jako diskriminace v přístupu ke službám na základě věku. Je otázkou, zda by i pro nezletilé nebylo vhodné zavést podobnou možnost jako mají osoby omezené na svéprávnosti, např. že by souhlas s provedením zákroků před osmnáctým rokem musel dát soud. Je však nutné brát v potaz skutečnost, že změna pohlaví je nevratný proces, a proto je vzhledem k této skutečnosti vhodnější, že operativní zákroky, kterými změna pohlaví vrcholí, mohou být provedeny pouze plně svéprávné osobě. Navíc ani nezletilé osoby nejsou zcela vyloučeny z celého procesu. Hormonální fáze a tzv. Real life test (tzn. ověření schopnosti žít v opačné roli) je možné podstoupit již před dovršením osmnáctého roku věku.¹⁷ Jednou z podmínek pro podstoupení procesu je, že člověku musí být diagnostikována porucha sexuální identifikace.¹⁸

Často zmiňovaným problémem je skutečnost, že transsexualita je mezinárodně klasifikována jako nemoc. Objevují se však i názory, že by transgender identita neměla být klasifikována jako nemoc, protože nutnost takového diagnostikování pro účely změny

¹⁵ Výzkum Veřejného ochránce práv 2019. *Být LGBT+ v Česku. Zkušenosti LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisli*. Kancelář Veřejného ochránce práv, 14.05.2019, s. 11.

¹⁶ § 21 odst. 3 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷ OTÁHAL, Lucian, PLEŠMÍD, Ondřej. Hlavní problémy současné právní úpravy v oblasti právního uznání genderové identity a návrhy jejich řešení [online]. Praha: 2015, 10 s. proud.cz, leden 2015 [cit. 05.06.2021] Dostupné z: <http://proud.cz/component/attachments/download/108.html> 7

¹⁸ Mezinárodní klasifikace nemocí podle Světové zdravotnické organizace. [cit. 17.06.2021]. Bod F64.0. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F64>

v úředních dokumentech je v rozporu s lidskými právy a s lidskou důstojností. Vzhledem k tomu, že medicínská diagnóza je obvykle podmínkou pro přístup k léčebným prostředkům, které umožní transgender osobám přiblížit se fyzicky k pohlaví, kterým se identifikují, se nejví jako účelné navrhopat v této oblasti změnu.¹⁹

¹⁹ OTÁHAL, Lucian, PLEŠMÍD, Ondřej. Hlavní problémy současné právní úpravy v oblasti právního uznání genderové identity a návrhy jejich řešení [online]. Praha: 2015, 10 s. proud.cz, leden 2015 [cit. 05.06.2021] Dostupné z: <http://proud.cz/component/attachments/download/108.html> 7

2 Právní úprava

Transsexuální problematika je v českém právním prostředí stále spíše upozaděna. Toto může být dáno hned několika důvody. Explicitní úprava v právních předpisech je poměrně mladá (souvisí s politickou situací po roce 1989). Neznamená to, že by před rokem 1989 k operacím nedocházelo, nicméně během komunistického režimu nebylo žádoucí, aby změna pohlaví byla předmětem společenského či právního diskurzu. První záznamy o diagnostikované transsexualitě v ČR pochází již z roku 1942, jednalo se však o počty případů v řádech jednotek čísel.²⁰

Právní úprava změny pohlaví před účinností zákona o specifických zdravotních službách byla velice strohá, objevila se v § 27a zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění zákona č. 548/1991 Sb., který byl účinný od 1.1.1992.²¹ Je zarážející, že i vzhledem k tomu, že se jednalo o úpravu zcela nedostatečnou, která nesplňovala nároky evropské i mezinárodní judikatury a legislativy, zůstala nezměněná až do přijetí zákona o specifických zdravotních službách, který nabyl účinnosti 1.4.2012.²²

Aktuálně je právní proces změny pohlaví v České republice zakotven jednak v soukromoprávních předpisech, jednak v předpisech zdravotnického práva a vnitřní správy. Klíčovými právními předpisy jsou především občanský zákoník a zákon o specifických zdravotních službách. Ustanovení OZ jsou *lex generalis* a ustanovení ZSZS jsou *lex specialis*.²³

2.1 Změna pohlaví v občanském zákoníku

Přijetí nového občanského zákoníku bylo zásadní i pro oblast změny pohlaví. V občanském zákoníku z roku 1964 ani v žádném z dřívějších občanských zákoníků platných na našem území, nebyla změna pohlaví zakotvena. Je otázkou, proč bylo jedno ustanovení

²⁰ DOLEŽAL, Adam. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr. *Občanský zákoník: Velký komentář § 1-117 - Svazek I Obecná ustanovení*. Praha: Leges, 2013. s. 336 (k § 29 NOZ).

²¹ § 27a ve znění účinném do 17.10.2008

(1) Lékařské zásahy do reprodukční schopnosti jednotlivců, kastrace, stereotaktické operace a zákroky u transsexuálů se provádějí pouze na žádost osoby, u níž mají být provedeny, a po schválení odbornou komisí, kterou tvoří právník, nejméně dva lékaři se specializací v příslušném oboru a dva další lékaři nezúčastnění na provádění lékařského zásahu.

(2) Před podáním žádosti musí být osoba náležitě informována lékařem o povaze lékařského zásahu s upozorněním na rizika a případné nepříznivé důsledky s ním spojené.

(3) Umělé přerušení těhotenství upravuje zvláštní zákon.

²² DOLEŽAL, Adam. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr. *Občanský zákoník: Velký komentář § 1-117 - Svazek I Obecná ustanovení*. Praha: Leges, 2013. s. 336 (k § 29 NOZ).

²³ Tamtéž, s. 342.

včleněno do občanského zákoníku, když samotný proces je upraven v předpisech zdravotnického práva a vnitřní správy. Komentářová literatura tuto skutečnost odůvodňuje tak, že úprava v občanském zákoníku sleduje jiný účel – zaměřuje se především na soukromoprávní důsledky (vliv na osobní stav člověka a na jeho osobní a majetkové poměry, manželství či registrované partnerství). Oproti tomu zákon o specifických zdravotních službách obsahuje úpravu z pohledu zdravotnického práva (tzn. určuje, za jakých podmínek lze provádět chirurgické zákroky apod.).²⁴

*„Změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů. Má se za to, že dnem změny pohlaví je den uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb.“*²⁵ Podle důvodové zprávy k § 29 OZ byl vzorem především občanský zákoník provincie Québec (dále jen CCQ) a vychází se z pojetí, že změna pohlaví je faktický stav a jeho právní účinky se vážou k okamžiku, kdy z medicínského hlediska nastane přeměna pohlavních orgánů.²⁶ Inspirace kanadskou právní úpravou je však podrobována kritice. Je vytýkáno, že autoři českého občanského zákoníku nevzali v úvahu chystanou novelu CCQ z r. 2015, kterou byl požadavek chirurgických zákroků za účelem znemožnění reprodukční funkce výslovně vyloučen. Ustanovení CCQ o změně pohlaví stanovilo, že: *„Každá osoba, u které pohlavní identita neodpovídá označení pohlaví, které je uvedeno v rodném listě, může si takové označení a pokud je to potřebné, tak i jméno změnit, pokud to bude v souladu s ustanoveními CCQ a vládním nařízením. Tyto změny nemohou být v žádném případě závislé na požadavku podrobit se jakékoliv lékařské léčbě nebo chirurgické operaci.“*²⁷ Pokud si dospělý kanadský občan chce aktuálně změnit pohlaví v osobních dokladech, potřebuje k tomu pouze čestné prohlášení, že změna odpovídá jeho identitě, spolu s osvědčením osoby, která ho zná. Lékařské potvrzení se přitom nevyžaduje.²⁸

Ustanovení § 29 odst. 2 OZ blíže specifikuje důsledky změny pohlaví ve vztahu k manželství a registrovanému partnerství. Změnou pohlaví manželství a registrované partnerství zaniká. Taková situace má stejné právní důsledky jako jiné způsoby zániku manželství muže a ženy, OZ výslovně odkazuje na použití ustanovení o právních následcích rozvodu. Navíc je zde zdůrazněna povinnost soudu rozhodnout o tom, jak každý z rodičů bude

²⁴ FRINTA, Ondřej. In ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Svazek I, (§ 1 až 654). Vyd. 2. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 147 (§ 29 NOZ).

²⁵ § 29 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

²⁶ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 48. Dostupné online na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

²⁷ KOTKOVÁ, Petra. Změna pohlaví v českém právním řádu. *Právní rozhledy*, 2021, č. 7, s. 247-255.

²⁸ Tamtéž.

o dítě po zániku manželství pečovat.²⁹ Po změně pohlaví je možné, aby osoba vstoupila do nového manželství s osobou opačného pohlaví. Český zákonodárce tak stále drží tradiční pojetí manželství jako trvalého svazku muže a ženy, i přesto, že si často manželé nepřejí manželství po provedené změně pohlaví zrušit. V současné době se však v České republice diskutuje, zda by české právo nemělo umožnit manželství pro všechny, což by mohlo mít jednoznačný přínos i pro osoby, které se rozhodly podstoupit změnu pohlaví.³⁰

2.2 Změna pohlaví v oblasti zdravotnického práva a vnitřní správy

Jak již bylo zmíněno v předchozí podkapitole, zákon o specifických zdravotních službách obsahuje právní úpravu z pohledu zdravotnického práva. Zdravotnické právo lze definovat jako soubor právních norem, které upravují poskytování zdravotní péče.³¹

Změna pohlaví představuje složitý proces, který trvá několik let. Představuje nejen zásah do tělesné integrity a soukromí člověka, ale i zásah do právní osobnosti jedince. Nejen, že je potřeba provést řadu administrativních úkonů, ale je nutné rovněž sdělit nový civilní status svému okolí, zaměstnavateli nebo na úřadech, což se ne vždy setká s vlídným přijetím.³² Z toho důvodu lze změnu pohlaví podstoupit jen v přísně vymezených případech – u osoby s poruchou sexuální identifikace při současném splnění všech zákonných požadavků.³³ Proces lze rozdělit do několika fází, zahrnuje psychoterapii (resp. diagnostickou fázi), hormonální léčbu a navazující chirurgické zákroky. Závěrečnou fází je přeměna právní (tzn. změna jména, příjmení a rodného čísla).

2.2.1 Diagnostika, hormonální léčba a tzv. Real life test

České sexuologické ordinace každoročně navštíví desítky (statistiky uvádí okolo 100)³⁴ osob s transsexuální identitou. Často se však jedná o paradoxní situace, protože mnoho z nich žije ve spokojených heterosexuálních párech nebo manželství. Postupem času se však jejich identifikace s osobami opačného pohlaví stupňuje, až nakonec začnou žít v opačné roli.³⁵

Transsexualita není nemoc, která by se dala vyléčit pomocí léků nebo např.

²⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, s. 49. Dostupné online na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>.

³⁰ Sněmovní tisk č. 201. [online]. psp.cz, [cit. 01.11.2021]. Dostupné: <https://www.psp.cz/sqw/text/historie.sqw?o=8&t=201&snzp=1>

³¹ ŠUSTEK, Petr a HOLČAPEK, Tomáš. *Zdravotnické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 31.

³² KOTKOVÁ, Petra. Změna pohlaví v českém právním řádu. *Právní rozhledy*, 2021, č. 7, s. 247-255.

³³ § 21 odst. 2 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

³⁴ *Transsexualita přibývá – samotná přeměna pohlaví je ale dlouhodobý a náročný proces*. [online]. fnbrno.cz, [cit. 01.11.2021]. Dostupné: <https://www.fnbrno.cz/transsexualita-pribyva-samotna-premena-pohlavi-je-ale-dlouhodobu-a-narocny-proces/t6697>

³⁵ KOTKOVÁ, Petra. Změna pohlaví v českém právním řádu. *Právní rozhledy*, 2021, č. 7, s. 247-255.

převýchovou. Základem je psychoterapie, která probíhá u každého pacienta individuálně, může trvat i několik let. Někteří pacienti jsou už na počátku psychoterapie přesvědčení, že chtějí změnu pohlaví podstoupit, oproti tomu jiní to v průběhu teprve zjišťují. Po potvrzení diagnózy nastává tzv. fáze rozhodovací, kterou lze ve zkratce shrnout tak, že terapeut pacientovi vysvětlí, jaké má možnosti postupu včetně všech možných rizik s tím spojených.³⁶

Pokud se pacient rozhodne podstoupit změnu pohlaví, další podmínkou, kterou musí splnit, je tzv. Real life test.³⁷ Během této fáze je ověřována schopnost jedince žít se svou novou pohlavní identitou, protože zde vystupuje už jako osoba opačného pohlaví. Jistou pomocí může být skutečnost, že matriční úřad může na žádost osoby, u které byla zahájena léčba pro změnu pohlaví, změnit jméno a příjmení na neutrální, pokud doloží potvrzení od poskytovatele zdravotních služeb.³⁸ Neutrální tvar příjmení může být vytvořen např. přidáním koncovky „ů“ (Vlček – Vlčků) nebo přidáním koncovky „ých“ (Černý – Černých) nebo je zde možnost zvolit příjmení z cizího jazyka, které nerozlišuje ženský a mužský tvar (např. Miller). Jako křestní jména jsou využívána především obourodá jména (např. René, Saša).³⁹ Tzv. Real life test by měl trvat alespoň 12 měsíců, měl by takto člověka „nanečisto“ připravit na budoucí život, který nepochybně změna pohlaví ovlivní.⁴⁰

Před samotným podstoupením operativních zákroků je potřeba absolvovat hormonální léčbu. Ta spočívá v potlačení přirozené produkce hormonů a jejich nahrazení hormony opačného pohlaví. Odborná literatura není jednotná v názoru, kdy přesně je nejvhodnější začít hormonální léčbu. Uvádí se, že s terapií lze začít, pokud už úspěšně probíhá tzv. Real life test, ale nevylučuje se zároveň možnost, že k tomu může dojít dříve.⁴¹ Z důvodové zprávy k ZSZS vyplývá, že: „*Dosavadní praxe umožňuje v diagnosticky nesporných případech zahájit hormonální léčbu (se souhlasem zákonných zástupců) již před 18. rokem věku, přičemž odborníci i pacienti se shodují na tom, že právě brzké nasazení hormonální léčby (ideálně ještě před započítím nežádoucích postpubertálních tělesných změn) je jedním z klíčových faktorů pro úspěšnou adaptaci pacienta v nové roli.*“⁴² Navazující chirurgické výkony bude však možné provést pacientovi až po dosažení 18. roku života a bude k nim zapotřebí souhlas

³⁶ FIFKOVÁ, Hana a kol. *Transsexualita: diagnostika a léčba*. Grada Publishing, 2002. s 45.

³⁷ Věstník č. 8/2012. Doporučený postup Ministerstva zdravotnictví při provádění chirurgických zákroků směřujících ke změně pohlaví u transsexuálních pacientů. [online]. mzcrcz, [cit. 01.11.2021]. Dostupné na: <https://www.mzcrcz/vestnik/vestnik-c-8-2012/>

³⁸ § 72 odst. 5 písm. a) zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů.

³⁹ MACH, Jan, a kol. *Zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování: Zákon o specifických zdravotních službách. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s 495.

⁴⁰ ŠUSTEK, Petr a HOLČAPEK, Tomáš. *Zdravotnické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s 514.

⁴¹ FIFKOVÁ, Hana a kol. *Transsexualita: diagnostika a léčba*. Grada Publishing, 2002. s 45–46.

⁴² Důvodová zpráva k zákonu č. 373/2011 Sb., zákon o specifických zdravotních službách. Dostupné online na: www.aspi.cz

odborné komise.⁴³

2.2.2 Chirurgické zákroky a podmínky jejich provedení

Změnou pohlaví dle zákona o specifických zdravotních službách se rozumí provedení zdravotních výkonů, jejichž účelem je provedení změny pohlaví chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce.⁴⁴ Chirurgický zákrok může podstoupit pouze osoba starší 18 let, které byla sexuologem diagnostikována porucha sexuální identifikace, která prokázala schopnost trvale žít jako osoba opačného pohlaví⁴⁵ a tato osoba nesetrvává v manželství (nebo registrovaném partnerství), které bylo uzavřeno v cizině.⁴⁶

Chirurgické zákroky mohou být provedeny pouze na základě pacientovy písemné žádosti a kladného stanoviska odborné komise. Žádost se podává poskytovateli zdravotních služeb, u kterého má být výkon proveden. Poskytovatel je povinen neprodleně žádost předat Ministerstvu zdravotnictví.⁴⁷ K žádosti musí pacient přiložit souhlasné stanovisko ošetřujícího sexuologa. Ze zákona však nevyplývá, kdo takové stanovisko opatřuje, vyžádat jej tak může jak pacient, tak poskytovatel zdravotních služeb, který bude chirurgický zákrok provádět. K ústnímu jednání odborné komise, které se musí konat do 3 měsíců od podání žádosti, jsou vždy pozváni pacient a případně jeho opatrovník, zejména proto, aby jim komise poskytla poučení o povaze výkonu včetně jeho trvalých následků. Komise se musí přesvědčit o tom, že podaným informacím pacient (či opatrovník) porozuměl, a že zákrok podstupuje zcela dobrovolně.⁴⁸

Odborná komise je ustanovená Ministerstvem zdravotnictví a rozhoduje ve složení: zdravotnický pracovník, který je zaměstnancem státu zařazeným na ministerstvo, lékař se specializovanou způsobilostí v oboru sexuologie nebo se zvláštní odbornou způsobilostí v oboru sexuologie, lékař se specializovanou způsobilostí v oboru psychiatrie, klinický psycholog, lékař se specializovanou způsobilostí v oboru endokrinologie a diabetologie, lékař se specializovanou způsobilostí v oboru urologie nebo gynekologie a porodnictví a právník se znalostmi v oblasti zdravotnického práva.⁴⁹ Aby byla zaručena nezávislost odborné komise, člen nesmí být v pracovněprávním nebo obdobném vztahu k poskytovateli zdravotních služeb,

⁴³ § 21 odst. 3 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁴ § 21 odst. 1 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁵ Dle Doporučeného postupu Ministerstva zdravotnictví při provádění chirurgických zákroků směřujících ke změně pohlaví u transsexuálních pacientů by se mělo jednat minimálně o 12 měsíců (čl. 2 odst. 2 písm. a).

⁴⁶ § 21 odst. 2 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

⁴⁷ MACH, Jan, a kol. *Zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování: Zákon o specifických zdravotních službách. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 501.

⁴⁸ ŠUSTEK, Petr a HOLČAPEK, Tomáš. *Zdravotnické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 515.

⁴⁹ § 22 odst. 1 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

který bude zákrok provádět.⁵⁰

Po projednání žádosti odborná komise vypracuje stanovisko, ve kterém zhodnotí splnění všech zákonných podmínek pro provedení změny pohlaví a uvede dobu platnosti stanoviska, přičemž zohlední naléhavost provedení zákroku. Pokud všichni členové odborné komise souhlasí, komise vydá souhlasné stanovisko. Pokud komise žádost zamítne, musí řádně odůvodnit, proč tak učinila.⁵¹

Stanovisko odborné komise má charakter osvědčení.⁵² Je veřejnou listinou a platí pro něj presumpce správnosti.⁵³ Zákon řízení upravuje jako jednostupňové, žadatel nemá tedy možnost odvolat se k nadřízenému orgánu. V některých případech by se dalo uvažovat nad možností žadatele požádat odbornou komisi o nové posouzení. Toto zřejmě bude možné pouze v případě, že u žadatele došlo ke změně ve vytýkaných okolnostech, resp. že vytýkané důvody, které odborná komise uvedla v odůvodnění stanoviska, pominuly.⁵⁴

V odborné literatuře není bohužel dostatečně objasněna povaha stanoviska vydaného odbornou komisí. V publikacích je pouze uváděno bez bližšího komentáře, že stanovisko má charakter osvědčení a judikaturou toto dosud řešeno nebylo. Není tedy dostatečně objasněno, proč by se nemohlo jednat o správní rozhodnutí, které by následně umožňovalo podání žaloby ve správním soudnictví. Šustek a Holčapek mají za to, že zákonodárcem možnost podání žaloby ve správním soudnictví zamýšlena nebyla.⁵⁵ Doležal se omezuje pouze na konstatování, že se jedná o osvědčení.⁵⁶ Myslím si, že zmíněné argumenty může podpořit skutečnost, že zákon o specifických zdravotních službách toto řízení upravuje jako jednostupňové bez možnosti odvolání, proto se lze domnívat, že zákonodárcem skutečně nebyla zamýšlena varianta stanoviska jako rozhodnutí.

V případě pacientů, kteří nejsou plně svéprávní, je možné provést zákrok pouze se souhlasem soudu. Návrh na udělení souhlasu podá soudu poskytovatel zdravotních služeb. K návrhu rovněž připojí písemnou žádost opatrovníka, stanovisko odborné komise a s ohledem na rozumovou vyspělost pacienta i jeho vyjádření. Pokud pacient není schopen vyjádření učinit, tuto skutečnost poskytovatel uvede s odůvodněním v návrhu.⁵⁷

⁵⁰ § 22 odst. 2 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

⁵¹ ŠUSTEK, Petr a HOLČAPEK, Tomáš. *Zdravotnické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 520.

⁵² ŠUSTEK, Petr a HOLČAPEK, Tomáš. *Zdravotnické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 520., shodně DOLEŽAL, Adam. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr. *Občanský zákoník: Velký komentář § 1-117 - Svazek I Obecná ustanovení*. Praha: Leges, 2013. s. 334-335 (k § 29 NOZ).

⁵³ HENDRYCH, Dušan. *Správní právo. Obecná část*. 8. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 271.

⁵⁴ ŠUSTEK, Petr a HOLČAPEK, Tomáš. *Zdravotnické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 520.

⁵⁵ Tamtéž s. 422.

⁵⁶ DOLEŽAL, Adam. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr. *Občanský zákoník: Velký komentář § 1-117 - Svazek I Obecná ustanovení*. Praha: Leges, 2013. s. 334-335 (k § 29 NOZ).

⁵⁷ § 22 odst. 10 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

Informace o povaze zdravotního výkonu, jeho trvalých následcích a možných rizicích, je nutné pacientovi zopakovat i před samotným zákrokem. Požadavek informovaného a svobodného souhlasu je uveden v zákoně č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách. Pacient musí udělit souhlas v písemné formě.⁵⁸ Toto ustanovení má za cíl jednak ověřit, zda pacient na zákroku stále trvá a také mu poskytnout co nejvyšší míru ochrany, jelikož zákrok bez takového souhlasu nelze provést, bez ohledu na skutečnost, že byl schválen odbornou komisí či soudem.⁵⁹

2.2.3 Změna úřední identity jedince

S medicínskou změnou pohlaví, která je popsána výše, souvisí nepochybně změna právní, respektive změna úřední identity jedince. Změna pohlaví se v matrice uskuteční provedením dodatečného záznamu o změně pohlaví do knihy narození. Tento záznam se provede na základě potvrzení vydaného poskytovatelem zdravotních služeb, které poskytovatel musí zaslat matričnímu úřadu do 3 pracovních dnů od provedení chirurgického zákroku. Uvedená lhůta je pouze pořádková, neznamena to, že by při jejím zmeškání nárok na zápis zanikl. Dnem změny pohlaví je den uvedený v tomto potvrzení.⁶⁰ Záznam provede matriční úřad, který vede knihu narození, ve které je zapsáno narození fyzické osoby, které bylo změněno pohlaví.⁶¹

Jak bylo popsáno v podkapitole 2.2.1, již v průběhu léčby je možné změnit jméno a příjmení do neutrálního tvaru. K této změně může dojít pouze na základě žádosti, ke které musí být připojeno potvrzení poskytovatele lékařských služeb o zahájení léčby.⁶² Oproti klasické změně jména a příjmení se toto ustanovení liší v tom, že zde není potřeba dokládat důvod změny (např. že se jedná o směšné či hanlivé jméno, nebo že je pro změnu závažný důvod).⁶³ Po dokončení léčby matriční úřad na základě žádosti osoby a potvrzení poskytovatele zdravotních služeb o ukončení léčby povolí změnu jména na jiné. Od správního poplatku za změnu jména a příjmení jsou osoby v případě změny pohlaví osvobozeny.⁶⁴ V případě, že dojde k naplnění podmínek, jsou zmíněné žádosti nárokové. Pokud o změnu jména a příjmení po provedeném chirurgickém zákroku daná osoba nepožádá, matriční úřad

⁵⁸ § 34 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁹ MACH, Jan, a kol. *Zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování: Zákon o specifických zdravotních službách. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s 504.

⁶⁰ § 17a zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů.

⁶¹ Sjednocující postup pro zapisovatele do ISEO. [online] [cit. 01.06.2021]. Dostupné na:

<https://www.mvcr.cz/clanek/informace-o-cinnostech-matricnich-uradu-v-souvislosti-se-zapisovanim-udaju-do-agendoveho-informacniho-systemu-evidence-obyvatel.aspx?q=Y2hudW09Mw%3D%3D>

⁶² § 72 odst. 5 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů.

⁶³ § 72 odst. 3 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁴ Položky 11 a 154 přílohy k zákonu č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích.

uvede v knize narození její příjmení v souladu s pravidly české mluvnice ve tvaru odpovídajícím novému pohlaví. Jméno do knihy narození nezapiše a učiní o tom oznámení soudu.⁶⁵

V případě, že došlo u dané osoby ke změně pohlaví, dochází rovněž ke změně rodného čísla.⁶⁶ O přidělení nového rodného čísla požádá matrikář písemně Ministerstvo vnitra. Do informačního systému evidence obyvatel zapiše matrikář tedy nové rodné číslo, nové pohlaví, nové jméno/jména, nové příjmení a datum účinnosti změny pohlaví (datum vystavení lékařské zprávy o dokončení změny pohlaví).⁶⁷

Změna pohlaví nemá vliv na osobní a majetkové poměry člověka (s výjimkou manželství či registrovaného partnerství), osoba zůstává nadále potomkem svých rodičů, případně rodičem svých dětí. Změna pohlaví rodiče se v rodném listě dítěte nezaznamenává.⁶⁸

⁶⁵ § 72 odst. 5 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁶ § 17 odst. 2 písm. d) zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁷ Sjednocující postup pro zapisovatele do ISEO. [online] [cit. 01.06.2021]. Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/clanek/informace-o-cinnostech-matricnich-uradu-v-souvislosti-se-zapisovanim-udaju-do-agendoveho-informacniho-systemu-evidence-obyvatel.aspx?q=Y2hudW09Mw%3D%3D>

⁶⁸ KOTKOVÁ, Petra. Změna pohlaví v českém právním řádu. Právní rozhledy, 2021, č. 7, s. 247-255.

3 Změna pohlaví v oblasti občanského práva – problematické otázky a jejich možná řešení

3.1 K ustanovení § 29 občanského zákoníku

Dle § 29 odst. 2 OZ nemá změna pohlaví vliv na osobní stav člověka, ani na jeho osobní a majetkové poměry. Manželství nebo registrované partnerství však zaniká přímo ze zákona, v okamžiku provedení chirurgické změny pohlaví. Současná úprava změny pohlaví není vstřícná vůči soužití dvou osob, přináší velkou nejistotu a oslabuje postavení druhého partnera či partnerky. Dvojice je tak nucena svůj vztah ukončit a případně založit vztah nový. Vzhledem k rozdílné úpravě manželství a registrovaného partnerství v českém právním řádu to však znamená výraznou změnu práv a povinností dotčených osob.⁶⁹

Česká úprava by zřejmě neobstála ani před ESLP, protože by se mohla projevit jako úprava narušující právo na soukromý a rodinný život. ESLP ve své judikatuře konstatuje, že neexistuje konsensus ve členských státech v oblasti stejnopohlavního manželství, proto také neexistuje žádný závazek smluvních států, aby garantovaly stejnopohlavní manželství.⁷⁰ Ve věci *Hämäläinen* proti Finsku ESLP sice neshledal podmínění úřední akceptace nového pohlaví ukončením manželského svazku jako porušení Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, ale je potřeba zdůraznit, že v daném případě se jednalo o finskou právní úpravu, která manželům a registrovaným partnerům zaručuje shodná práva. Z toho důvodu se dá domnívat, že česká úprava by v tomto neobstála, protože shodná práva všem nezaručuje.⁷¹

Občanský zákoník však přináší mnoho dalších úskalí. Jedním z nich je např. právní nejistota, co se týče okamžiku změny pohlaví. Ta se váže na okamžik provedení operativního zákroku. Chirurgická změna je spíše ale proces než jeden zákrok. Dalším úskalím může být skutečnost, že stanovisko manžela či manželky (partnera/partnerky) dané osoby se k podstoupení změny pohlaví nijak nezjišťuje, což může být problematické, vzhledem k tomu, že v takovém případě dochází ke zrušení manželství nebo registrovaného partnerství ex lege. I když tento problém nebude příliš častý, lze si představit i situaci, že manžel/partner nemusí vůbec o provedení změny pohlaví vědět.⁷² Šínová se Zajíčkovou upozorňují na další

⁶⁹ POSPÍŠIL Vojtěch. Podmínky změny pohlaví dle občanského zákoníku a veřejnoprávní úpravy z pohledu práva na rovné zacházení. KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka, DÁVID Radovan, VALDHANS Jiří (eds.) *Translidé nejen v rodinném právu*. Sborník Dny práva 2017, Část VI. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 67-77.

⁷⁰ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 11.6.2014, ve věci *Hämäläinen* proti Finsku (č. 37359/09).

⁷¹ DOLEŽAL, Adam. Právní otázky související s problematikou translidí pod zorným úhlem rozhodnutí Velkého senátu ESLP ve věci *Hämäläinen vs Finsko*. Časopis zdravotnického práva a bioetiky. 2014, č. 3, s. 56.

⁷² BARŠOVÁ, Andrea. Skalpel a duše. Ke změně pohlaví podle nového občanského zákoníku. Časopis zdravotnického práva a bioetiky. 2013, č.1, s. 22-38.

nedostatek ustanovení § 29 občanského zákoníku. Toto ustanovení sice výslovně zmiňuje, že pokud měli manželé společné dítě a manželství zanikne v důsledku změny pohlaví jednoho z nich, je třeba zahájit řízení o péči o dítě, nicméně už nezmiňuje nic o výživě dítěte a rovněž komentářová literatura o tomto mlčí. Podle Šínové a Zajíčkové je však třeba s ohledem na obdobné použití ustanovení o právech a povinnostech rozvedených manželů, rozhodnout současně také o výživě dítěte.⁷³

Tvrzení, že změna pohlaví nemá vliv na majetkové a osobní poměry člověka (s výjimkou manželství a registrovaného partnerství),⁷⁴ není úplně přesné, jelikož lze uvést několik příkladů, kdy změna pohlaví má dopady do majetkové sféry člověka. Může se jednat např. o smluvní vztahy v oblasti sportu, protože až na výjimky platí, že profesionálně vykonávaná sportovní aktivita je spojena s konkrétním pohlavím. Proto změna bude mít vliv na pokračování v dané aktivitě v dosavadní pozici za stejných podmínek. Rozdíl mezi mužem a ženou je činěn rovněž při uzavírání smluv v oblasti umění a kultury. V některých uměleckých aktivitách hraje roli, zda je vykonává muž či žena (např. činoherní herectví, opera, balet). Pohlaví smluvní strany může hrát roli i v případě smluv uzavíraných v oblasti reklamy a marketingu (např. závazek k propagaci kosmetických výrobků pro ženy). Změnou pohlaví se tak stávají uvedená plnění nemožným, resp. minimálně obtížněji splnitelným.⁷⁵

Dne 29.4.2021 Poslanecká sněmovna projednala v prvním čtení návrh novely občanského zákoníku, jejíž cílem je, aby i osoby stejného pohlaví mohly vstupovat do manželství, a to za stejných podmínek jako manželé podle platné právní úpravy. Případná novela by se rovněž dotkla osob, které jsou v manželství a chystají se podstoupit změnu pohlaví. Cílem novely je poskytnout párům stejného pohlaví a jejich dětem ochranu rodinného života, jako je zákonem poskytována manželům a jejich dětem, a zajistit jim tak rovné právní postavení. Důvodová zpráva odkazuje na české i zahraniční výzkumy a právní úpravy, na jejichž základě je možné konstatovat, že rodiny stejnopohlavních párů jsou stejně vhodným prostředím pro výchovu dětí. Neexistuje proto žádný legitimní důvod ospravedlňující skutečnost, že z manželství a registrovaného partnerství vyplývá tak rozdílný rozsah práv a povinností.⁷⁶

⁷³ ŠÍNOVÁ Renáta, ZAJÍČKOVÁ Ivana. *Změna pohlaví v kontextu civilně procesního práva*. In: KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka, DÁVID Radovan, VALDHANS Jiří (eds.) *Translidé nejen v rodinném právu*. Sborník Dny práva 2017, Část VI. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 126.

⁷⁴ § 29 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁵ PSUTKA, Jindřich. *K vlivu změny pohlaví na majetkové vztahy*. In: KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka, DÁVID Radovan, VALDHANS Jiří (eds.) *Translidé nejen v rodinném právu*. Sborník Dny práva 2017, Část VI. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 78-87.

⁷⁶ Sněmovní tisk 201. Novela zákona – občanský zákoník, psp.cz, [cit. 29.11.2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=8&t=201&snzp=1>

3.2 Úvahy de lege ferenda

Jak bylo uvedeno výše, ust. § 29 OZ obsahuje několik problematických otázek. Podle mého názoru by měla být největší pozornost věnována zániku manželství ex lege, protože ten způsobuje nejvýraznější právní důsledky. Je na místě si položit otázku, či je opravdu nezbytně nutné, aby v případě změny pohlaví bylo manželství a registrované partnerství zrušeny ex lege. V této diplomové práci není sice prostor pro detailnější rozbor rodinněprávních otázek souvisejících se změnou pohlaví, nicméně bych zde chtěla zdůraznit, že vzhledem k tomu, že český právní řád nezaručuje manželům a registrovaným partnerům stejná práva, je nepochybné, že pokud jeden z manželů podstoupí změnu pohlaví, dotkne se to rovněž výrazným způsobem právního postavení druhého manžela.

Podle mého názoru by měli mít manželé i registrovaní partneři zaručena stejná práva a povinnosti, nevidím jediný důvod, který by ospravedlnil takový nepoměr ve vzájemných právech a povinnostech. Nicméně si nemyslím, že by v nejbližší době český zákonodárce manželství stejnopohlavních párů umožnil, neboť dosavadní postup zejména z hlediska času neznačí ochotu k tomuto kroku. Návrh novely občanského zákoníku byl předložen v červnu 2018, v dubnu 2021 byl návrh přikázán k projednání výborům a v tuto chvíli v rámci legislativního procesu nedošlo k dalšímu posunu.

Domnívám se, že by však bylo možné udělat určité ústupky v tom smyslu, že by se mohla zavést alespoň povinnost druhého manžela či partnera informovat o plánovaném podstoupení procesu změny pohlaví, případně by mohlo být i vyžadováno určité stanovisko tohoto manžela či partnera. Tímto nezpochybňuji, že samotné podstoupení změny pohlaví je právem, a především svobodným rozhodnutím každého člověka, do kterého nemůže nikdo zasahovat, nicméně pokud daná osoba žije v manželství, dojde následně k vypořádání dle ustanovení občanského zákoníku o rozvodu.⁷⁷ Tuto situaci spatřuji jako problematickou, protože v tomto případě nemá druhý manžel žádnou možnost se k tomuto vyjádřit, tak, jak by ji měl v případě rozvodu. Samozřejmě je možné připustit, že takové případy nebudou příliš časté, nicméně by to neměl být argument pro to, aby tento problém zůstal upozaděn.

⁷⁷ § 29 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

4 Změna pohlaví v oblasti zdravotnického práva – problematické otázky a jejich možná řešení

V této kapitole bude podrobněji rozebrána podmínka podstoupení chirurgických zákroků. Této problematice je v diplomové práci věnován největší prostor, protože dle mého názoru je to nejzávažnější problém v rámci celé právní úpravy změny pohlaví s ohledem na rozhodnutí ESLP ve věci A. P., Garçon a Nicot⁷⁸, které bude podrobněji zmíněno v této kapitole a rovněž s ohledem na skutečnost, že v současné době je na Ústavním soudu návrh na zrušení povinného podstoupení chirurgických zákroků.⁷⁹

V občanském zákoníku i v zákoně o specifických zdravotních službách je v případě, kdy chce osoba podstoupit změnu pohlaví, výslovně uveden požadavek provedení chirurgických zákroků. Tento požadavek je velmi problematický, vzhledem k tomu, že důvodová zpráva k § 29 občanského zákoníku je velmi strohá a nevyplývá z ní, z jakého důvodu zákonodárce zavedl tuto podmínku. Navíc zákonodárce nerefletoval chystanou novelu inspiračního kanadského občanského zákoníku, která zrušila požadavek podstoupení chirurgických zákroků. Česká právní úprava požaduje, aby byla osobě, která zákrok podstoupí, rovněž znemožněna reprodukční funkce. Souhlas s tímto zákrokem je pro transsexuální osoby doživotní rozhodnutí a nutí je tak rozhodnout se mezi tím, zda budou formálně žít v souladu s pohlavím, podle kterého se identifikují, ale zároveň nebudou nikdy moct mít vlastní děti, anebo si zachovají reprodukční možnost, ale úřední změny pohlaví nikdy nedosáhnou. Značná část společnosti se mylně domnívá, že všechny transgender osoby touží po operativní změně a zákroky podstupují zcela dobrovolně.⁸⁰

Transgender osoby ne vždy chtějí operativní zákroky podstoupit, a to z různých důvodů. Může se jednat např. o situace, kdy daná osoba nemá nutně potřebu operaci podstoupit, protože dokáže se svým tělem žít a je pro ni dostačující, že podstoupí hormonální léčbu. Nejčastější důvody proti chirurgickým zákrokům spočívají však v tom, že tyto zákroky přináší velká zdravotní rizika a lidé z nich tak logicky mají obavy. Ministerstvo zdravotnictví v Doporučeném postupu při provádění chirurgických zákroků směřujících ke změně pohlaví

⁷⁸ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 6.4. 2017, A. P., Garçon a Nicot proti Francii (č.79885/12, 52471/13 a 52596/13).

⁷⁹ Projednávané plenární věci Ústavního soudu, Pl.ÚS 2/20. [online]. usoud.cz. [cit. 29.11.2021]. Dostupné z: https://www.usoud.cz/projednavane-plenarni-veci?tx_odroom%5Bdetail%5D=3221&cHash=927fc5a68bf5dad019a0a5b1b0a668ca

⁸⁰ OTÁHAL, Lucian, PLEŠMÍD, Ondřej. Hlavní problémy současné právní úpravy v oblasti právního uznání genderové identity a návrhy jejich řešení [online]. Praha: 2015, 10 s. proud.cz, leden 2015 [cit. 05.06.2021] Dostupné z: <http://proud.cz/component/attachments/download/108.html> 7

u transsexuálních pacientů uvádí, že u osob s diagnózou transsexuality se operativní zákrok spolu s podáváním hormonů a tzv. Real life testem (tedy ověřením schopnosti žít v opačné roli), ukazuje jako účinný postup. Na druhou stranu samo připouští vysokou rizikovost těchto zákroků, protože uvádí jednak širokou škálu nežádoucích účinků (jde o obecná rizika operativních zákroků, ale navíc ztrátu plodnosti, sexuální dysfunkce atd.), navíc ještě zdůrazňuje povinnost danou osobu s těmito riziky pečlivě seznámit.⁸¹ Přílohou tohoto Doporučeného postupu Ministerstva zdravotnictví je i vzor písemného informovaného souhlasu. V něm je výslovně uvedeno, že zákrok je složitým výkonem, který vždy představuje zátěž pro organismus, který může přinést zdravotní rizika, která souvisejí s podáním narkózy a ztrátou krve. Samotným podstoupením zákroků celý proces ani zdaleka nekončí, je nadále potřeba trvale užívat hormonální léky a být pod pravidelným lékařským dohledem.⁸²

Současná úprava, která podmiňuje změnu pohlaví chirurgickými zákroky bezvýjimečně, je podrobována kritice, protože nepřiměřeně zasahuje do práv transsexuálních osob. Nepřipouští výjimky a nebere v potaz skutečnost, že někteří lidé nemohou operaci podstoupit z objektivních zdravotních důvodů. Tito lidé tak nemohou změny pohlaví nikdy dosáhnout. Zároveň se může stát, že v případě, kdy k chirurgickému zákroku nebude moct nakonec dojít, lidé zůstanou v procesu změny pohlaví a jsou tak nuceni odhalovat svou pohlavní identitu ve veřejném styku. Tato úprava vůbec nezohledňuje individualitu jednotlivých případů. Každý člověk nezbytně nevyžaduje chirurgickou změnu pohlaví.⁸³

Lze si rovněž položit otázku, zda za současného pojetí lidských práv lze podmiňovat uznání psychického pohlaví u transsexuálních osob právem vynucenými zásahy do jejich těla, a co odůvodňuje tento požadavek.⁸⁴ Na nesoulad fyzického a duševního pohlaví lze pohlížet jako na osobnostní otázku, tj. jako na součást práva na sebeurčení a volby vlastní identity. Občanský zákoník omezuje transgender osoby tím, že jejich pohlavní sebeurčení podmiňuje závažným zásahem do jejich tělesné integrity a nutí je vzdát se možnosti rodičovství. Občanský zákoník nepřímo také určuje rozsah léčby, protože bez splnění podmínek § 29 OZ nelze dosáhnout úřední změny pohlaví. Odborný názor lékařů, co se týče vhodnosti či nevhodnosti chirurgické změny pohlaví je tak bezvýjimečně podřízen podmínce, která je

⁸¹ Doporučený postup při provádění chirurgických zákroků směřujících ke změně pohlaví u transsexuálních pacientů. Věstník Ministerstva zdravotnictví České republiky [online]. Roč. 2012, č. 8, s. 6 [cit. 05. 06. 2021]. Dostupné z: <https://www.mzcr.cz/vestnik/vestnik-c-8-2012>

⁸² Tamtéž.

⁸³ POSPÍŠIL Vojtěch. Podmínky změny pohlaví dle občanského zákoníku a veřejnoprávní úprava z pohledu práva na rovné zacházení. In: KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka, DÁVID Radovan, VALDHANS Jiří (eds.) *Translidé nejen v rodinném právu*. Sborník Dny práva 2017, Část VI. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 67-77.

⁸⁴ BARŠOVÁ, Andrea. Skalpel a duše. Ke změně pohlaví podle nového občanského zákoníku. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. 2013, č.1, s. 22-38.

stanovena zákonem.⁸⁵

Je nezbytné na tomto místě zmínit Doporučení komisaře Rady Evropy pro lidská práva z roku 2009, který státům explicitně doporučuje, aby zrušily veškeré povinné lékařské zákroky (včetně sterilizace), které jsou právním řádem považovány za nezbytné pro uznání změny pohlaví.⁸⁶ Jedná se však o doporučení, které sice není pro členské státy závazné, nicméně posláním Úřadu Komisaře je upozorňovat na konkrétní nedostatky oblasti lidských práv a státy by měly těmto vytýkaným nedostatkům věnovat náležitou pozornost.

Vzhledem k tomu, že odpovědět na otázku, zda zavádět chirurgické zákroky jako podmínku pro změnu pohlaví, není jednoduché, mohly by se tak pro českou právní úpravu stát inspirací některé zahraniční právní úpravy, které jsou krátce zmíněny dále.

4.1 Exkurz do vybraných zahraničních úprav

Modely procesu změny pohlaví lze rozdělit do tří hlavních skupin. Jedná se o modely, které jsou založené na medicínském pojetí a vyžadují pro administrativní změnu pohlaví i podstoupení chirurgických zákroků, případně znemožnění reprodukční funkce (toto užívá Česká republika a dalších 9 států). Dále se jedná o modely, které jsou založené rovněž na medicínském pojetí, ale vystačí si s diagnózou, případně s určitým druhem neinvazivní léčby (např. Rakousko, Velká Británie, Bělorusko). Poslední skupinou jsou modely, které diagnózu ani léčbu pro administrativní změnu pohlaví vůbec nevyžadují nebo jsou přímo založeny na sebe identifikačním pojetí (Belgie, Dánsko, Francie, Řecko, Irsko, Malta, Portugalsko a Norsko).⁸⁷ Toto rozdělení není však vyčerpávající, i v těchto skupinách je možné vyzorovat různě odstupňované rozdíly. Je zajímavé, že mezi státy, které nevyžadují chirurgické zákroky jsou i státy, které jsou nábožensky založené (např. Polsko, Řecko, Portugalsko nebo Malta).⁸⁸ Lze se samozřejmě setkat i se státy, které vůbec možnost změny pohlaví v právní úpravě zakotvenu nemají (např. Maďarsko, Bulharsko či Albánie).⁸⁹

Pod vlivem judikatury ESLP se řada evropských států v posledních letech rozhodla upustit od požadavku chirurgických zákroků a sterilizace. Část států ale stále spadá do

⁸⁵ POSPÍŠIL Vojtěch. Podmínky změny pohlaví dle občanského zákoníku a veřejnoprávní úpravy z pohledu práva na rovné zacházení. KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka, DÁVID Radovan, VALDHANS Jiří (eds.) *Translidé nejen v rodinném právu*. Sborník Dny práva 2017, Část VI. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 67-77.

⁸⁶ Komisař Rady Evropy pro lidská práva. Human Rights and Gender Identity, čl. V bod 4 [online]. 29. 7. 2009 [cit. 07.06.2021]. Dostupné z: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1476365&direct=true>

⁸⁷ Transgender Europe. *Trans Rights Map 2021* (cit. 09.08.2021). Dostupné z: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-sterilisation-en.pdf>

⁸⁸ DUŠKOVÁ, Šárka. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, HAVELKOVÁ, Barbara a ŠPONDROVÁ, Pavla ed. *Mužské právo: jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 973.

⁸⁹ Transgender Europe. *Trans Rights Map 2021* (cit. 09.08.2021). Dostupné z: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-sterilisation-en.pdf>

kategorie těch, které sice požadavek zásahu do tělesné integrity považují za nepřiměřený, ale nadále transgender osoby považují za trpící poruchou, které vyžadují v jistém smyslu určitou opravu nebo léčbu. Někdy se ale tento pohled může zdát praktický, protože odůvodňuje hrazení léčby zdravotními pojišťovny. ESLP již v rozsudku Van Kück proti Německu⁹⁰ uvedl, že léčba související se změnou pohlaví musí být dostupná i přístupná a má být zahrnuta ve schématu zdravotního pojištění. Oproti tomu požadavek, aby byla tato léčba povinná, je s judikaturou ESLP v rozporu. V Evropě tedy můžeme najít státy, které mají model nejpřísnější, stejně tak ale i státy, které změnu pohlaví mají založenou plně na sebe identifikačním pojetí. Tyto přijaté právní úpravy v Evropě již navíc prošly určitou „testovací dobou“, během které se neprojeví žádné zásadní problémy (minimálně ne veřejně diskutované). Zjednodušení procedury rovněž usnadnilo život nejen osobám podstupujícím změnu pohlaví, ale rovněž státní správě. Lze tedy říct, že argumenty pro povinnost podstoupení operativních zákroků postupně ubývají a je možné se domnívat, že trend spočívající v jejich upuštění bude nadále pokračovat.⁹¹

4.2 K rozhodnutí A.P., Garçon a Nicot proti Francii

V odborné literatuře je často v souvislosti se změnou pohlaví zmiňován rozsudek ESLP ve věci A. P., Garçon a Nicot proti Francii.⁹² V letech 2008-2013, kdy ESLP v těchto třech případech rozhodoval, bylo dle francouzského práva nutné za účelem provedení změny pohlaví prokázat poruchu genderové identity u žadatele a jednak to, že u něj došlo ke změně vzhledu nevratné povahy. Touto změnou vzhledu nevratné povahy se rozuměla nutnost podstoupení sterilizační operace nebo léčby, která z důvodu své povahy a intenzity s vysokou pravděpodobností vedla ke ztrátě reprodukční funkce. Všichni tři stěžovatelé se narodili jako muži, nicméně již od dětství se identifikovali jako osoby ženského pohlaví. Jeden ze stěžovatelů sice předložil několik lékařských potvrzení, které podle něj měly prokázat splnění podmínek vyžadovaných pro podstoupení změny pohlaví, nicméně soudy to nepovažovaly za dostačující, a proto nařídily stěžovateli, aby se podrobil dalšímu vyšetření ze strany soudem ustanovených znalců, což stěžovatel považoval za nadbytečné a odmítl se dalšímu vyšetření podrobit. Další dva stěžovatelé lékařské zprávy nepředložili, namítali totiž, že francouzská právní úprava je v rozporu s čl. 8 Úmluvy.⁹³

⁹⁰ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 10.03.2015, Van Kück proti Německu (č. 14793/08).

⁹¹ DUŠKOVÁ, Šárka. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, HAVELKOVÁ, Barbara a ŠPONDROVÁ, Pavla ed. Mužské právo: jsou právní pravidla neutrální? Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 974.

⁹² Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 6.4. 2017, A. P., Garçon a Nicot proti Francii (č.79885/12, 52471/13 a 52596/13).

⁹³ Tamtéž.

ESLP správně poukázal na to, že ne každá transgender osoba si přeje nebo dokonce vůbec má možnost takový chirurgický zákrok podstoupit. Soud sice uznal, že co se týče podmínky podstoupení chirurgických zákroků, nepanuje mezi členskými státy shoda, nicméně v posledních letech lze v Evropě sledovat tendenci ke zrušení podmínky sterilizace, která je založená na vývoji porozumění transsexualismu. Soud upozornil na početná stanoviska orgánů ochrany lidských práv v rámci Rady Evropy i OSN, které se vyjádřily ve prospěch zrušení této podmínky. ESLP dospěl k závěru, že podmínka úřední změny pohlaví, která je spojena se sterilizací, je rozporná s čl. 8 Úmluvy o ochraně základních práv a svobod (konkrétně s právem na respektování rodinného a soukromého života). Osoba, která se neztotožňuje se svým biologickým pohlavím, v situaci, kdy je změna podmíněna povinným podstoupením chirurgických zákroků s následkem zneplodnění, skutečnou svobodnou volbu nemá. Pokud takový zákrok nepodstoupí bude jí upřeno požívat práva na sexuální identitu a osobní autonomii.⁹⁴

4.3 Dosavadní snahy o změny právní úpravy v ČR

Česká republika sice stále zůstává mezi skupinou států, které pro změnu pohlaví vyžadují sterilizaci, nicméně lze v posledních letech spatřovat určité snahy o změnu v této oblasti. Po vydání rozhodnutí ESLP ve věci A.P., Garçon a Nicot proti Francii, kdy ESLP shledal, že chirurgické zákroky představují porušení práva na soukromý a rodinný život transgender osob, byl připraven návrh novely občanského zákoníku a zákona o matrikách, který by zrušil povinnost podstoupit chirurgické zákroky a umožnil by změnu pohlaví na základě prohlášení před matričním úřadem. K doporučení ke zmíněné novele došlo rovněž ze strany Veřejné ochránkyně práv.

Dle mého názoru byla Česká republika spíše nucena podniknout určité kroky, než že by tak činila dobrovolně. Nedá se s jistotou říct, že by návrh novely byl připraven i za situace, kdy by nebyl vydán zmíněný rozsudek ESLP.⁹⁵ Česká právní úprava se dostala do přímého rozporu s čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod a vzhledem k tomu, že ČR je smluvní stranou této Úmluvy, která je součástí ústavního pořádku,⁹⁶ je její povinností uvést právní předpisy do souladu s Úmluvou tak, jak jí ve své judikatuře vykládá ESLP. Pokud by ke změně právní úpravy nedošlo, mohlo by to vést v konkrétním řízení o stížnosti podané k ESLP k vydání rozsudku, který by konstatoval, že došlo k porušení Úmluvy ze strany České

⁹⁴ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 6.4. 2017, A. P., Garçon a Nicot proti Francii (č.79885/12, 52471/13 a 52596/13).

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 25.06.2002, sp. zn. Pl. ÚS 36/01.

republiky, z důvodu neplnění závazků, které vyplývají z mezinárodního práva. Z těchto skutečností důvodová zpráva dovozuje nezbytnost navrhované právní úpravy. Vzhledem k tomu, že poslední úprava byla v rámci této novely provedena v červenci 2018, lze jen stěží předpokládat, že v nejbližší době dojde k posunu v této věci, nicméně tento, byť i upozaděný, návrh novely přinesl možné řešení tohoto problému do budoucna.

Podle výše zmíněné novely by člověk, který dovršil dvanácti let, a u něhož je trvalý nesoulad mezi duševním a zapsaným pohlavím v knize narození nebo jiné evidenci podle jiného právního předpisu, měl právo na změnu pohlaví. Ke změně pohlaví by tak docházelo osobním prohlášením před matričním úřadem. K prohlášení by bylo třeba předložit potvrzení o tom, že je u člověka trvalý nesoulad mezi duševním a zapsaným pohlavím, které by mu na žádost vydal lékař se specializovanou způsobilostí v oboru sexuologie nebo se zvláštní odbornou způsobilostí v oboru sexuologie. U člověka mladšího patnácti let by bylo třeba, aby mu k učinění prohlášení udělil souhlas jeho zákonný zástupce. Na základě takového prohlášení by následně matriční úřad provedl dodatečný záznam o změně pohlaví do knihy narození. Na první pohled může být překvapivé, že návrh vůbec nepočítá s potřebou změny zákona o specifických zdravotních službách, přitom tento rovněž stanovuje podmínku chirurgických zákroků. Důvodová zpráva uvádí, že ZSZS není návrhem dotčen, protože významným praktickým rozdílem bude pouze to, že podstoupení chirurgických zákroků už nebude podmínkou pro právní uznání změny pohlaví. Úřední a chirurgická změna pohlaví na sobě nebudou závislé. O právní uznání změny pohlaví bude možné žádat kdykoli před, během nebo i po provedení chirurgických zákroků. Bude tedy na dané osobě, jestli si bude přát zákroky postoupit.⁹⁷

Prohlášení o změně pohlaví by podle této novely mohli učinit nezletilí od 12 let věku. Nezletilí od 12 do 15 let věku by však k takovému prohlášení potřebovali souhlas svého zákonného zástupce. Důvodová zpráva tuto nízkou věkovou hranici zdůvodňuje skutečností, že již dnes je možné hormonální léčbu zahájit již před dosažením věku 18 let, a navíc z praxe vyplývá, že je vhodné po diagnóze poruchy genderové identity začít s hormonální léčbou co nejdříve, a to nejlépe před začátkem puberty. Transgender osobám se tak umožní prožít jejich dospívání s právním uznáním pohlaví, které odpovídá jejich pohlavní identitě. Věková hranice pro podstoupení chirurgických zákroků zůstává nadále stejná (18 let), s tím rozdílem, že si

⁹⁷ Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů ze dne 20.06.2018 [online] [cit. 29.11.2021] dostupné na: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNAZWHY3ZN>

daná osoba následně vybere, zda je podstoupí nebo nepodstoupí.⁹⁸

Je třeba brát zřetel na skutečnost, že většina transgender osob, které usilují o změnu pohlaví, usiluje o tzv. celkovou změnu pohlaví (tzn. včetně podstoupení chirurgických zákroků). Pokud by se v budoucnu umožnila úřední změna pohlaví na základě prohlášení před matričním úřadem, znamenalo by to často pouze změnu pořadí jednotlivých kroků. Nelze tedy očekávat, že by v důsledku toho došlo k velkému nárůstu osob, které by chtěly podstoupit změnu pohlaví nebo že by se tato možnost začala nějakým způsobem zneužívat. I tak je nutné pamatovat na případy, kdy lidé nemohou z různých vážných důvodů chirurgické zákroky podstoupit, byť by se jednalo jen o pouhou menšinu v rámci transgender komunity. Úřední změna pohlaví by už nenásledovala po chirurgickém zákroku, ale zpravidla by mu předcházela. Tato možnost transgender osobám nepochybně výrazně pomůže v celkové adaptaci v sociální roli odpovídající pohlaví, s nímž se duševně identifikují. Zrušení požadavku podstoupení chirurgických zákroků umožní právní uznání změny pohlaví i těm transgender osobám, které např. ze zdravotních důvodů nemohou chirurgické zákroky podstoupit, v čemž lze shledat zřejmě největší benefit tohoto návrhu.⁹⁹

4.4 Úvahy de lege ferenda

Pokud by se v České republice umožnila úřední změna pohlaví na základě prohlášení (ve spojení s lékařskou diagnózou), tak, jak bylo výše uvedeno, jednalo by se o velkou změnu oproti stávající právní úpravě. Pořád by ale platilo, že navrhovanou úpravou by byla umožněna změna pohlaví osobám, u nichž je diagnostikován trvalý nesoulad mezi duševním a biologickým pohlavím. Duševní stav by i nadále musel být potvrzen odborníkem, neznamená to, že prohlášení o úřední změně pohlaví by bylo možné učinit pouze na základě osobního rozhodnutí.¹⁰⁰

Jak bylo uvedeno výše, navrhovaná změna právní úpravy v této oblasti se od roku 2018 nikam dále neposunula. S největší pravděpodobností se dá očekávat, že v nejbližší době může případnou změnu způsobit jedině Ústavní soud. Na otázku, zda ponechat či neponechat podmínku podstoupení chirurgických zákroků, nemůže zcela samostatně odpovědět pouze právní věda, k rozhodnutí bude muset nepochybně přispět rovněž lékařská věda.

Výše uvedený návrh se mi jeví jako příliš benevolentní a jedná se o poměrně výraznou

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů ze dne 20.06.2018 [online] [cit. 29.11.2021] dostupné na: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNAZWHY3ZN>

¹⁰⁰ Tamtéž.

změnu oproti stávající právní úpravě. Domnívám se, že hranice 12 let je poměrně nízká, nelze s jistotou říct, že v tak nízkém věku si člověk dokáže skutečně uvědomit, co všechno změna pohlaví obnáší. Na druhou stranu, ve věkové hranici 12-15 let by musel ke změně pohlaví dítěte svolit i jeho zákonný zástupce a stále bude muset člověk projít lékařským vyšetřením, kterým bude mít potvrzeno, že nesoulad u něj skutečně existuje. Mám za to, že by ke změně pohlaví měl zákonný zástupce dávat souhlas až do nabytí zletilosti. Zmíněná novela sice rovněž počítala s možností podstoupení chirurgických zákroků až po nabytí zletilosti, nicméně stále je nutné podstoupit hormonální terapii, to je nepochybně zátěž pro lidské tělo, člověk se bude identifikovat jako osoba opačného pohlaví a v takové situaci už si dle mého názoru lze těžko představit, že by se po nějaké době měl člověk vrátit ke svému původnímu pohlaví.

Odpovědět na otázku, zda povinné podstoupení zákroků zrušit, či je ponechat není úplně snadné, a ani zahraniční právní úpravy v tomto rozhodnutí příliš nepomohou, jelikož jak bylo zmíněno v podkapitole 4.1, evropské právní úpravy změny pohlaví příliš sjednocené nejsou a lze v rámci nich rozlišovat několik rozdílných přístupů. I když většina transgender osob usiluje o celkovou změnu pohlaví (tedy včetně podstoupení chirurgických zákroků), ESLP¹⁰¹ správně upozornil na skutečnost, že ne každá osoba si přeje tyto zákroky podstoupit. Byť se jedná o menšinu v rámci transgender komunity, myslím si, že by neměla být upozaděna.

Dle mého názoru by se měla česká právní úprava co nejdříve změnit v tom směru, aby byl zachován soulad s judikaturou ESLP. Přiznávám však, že tato změna, spočívající v okamžitém zrušení povinného podstoupení chirurgických zákroků, se může zdát příliš radikální. Vzhledem ke skutečnosti, že rozhodnutí ESLP ve věci A. P., Garçon a Nicot¹⁰² je částí odborné veřejnosti hodnoceno jako překvapivé (např. tak uvádí ve své judikatuře Nejvyšší správní soud),¹⁰³ je nutné na uvedené rozhodnutí pohlížet kriticky. Domnívám se, že by ani nemusel být problém sám o sobě v tom, že česká právní úprava počítá s povinným podstoupením chirurgických zákroků, ale spíše ve skutečnosti, že toto podstoupení je bezvýjimečné. Určitým kompromisem a možná i mezistupněm pro budoucí změnu by mohlo být zavedení výjimek v této oblasti, např. v případě, kdy dané osobě brání v podstoupení chirurgických zákroků zdravotní důvody, nemusela by tyto zákroky postupovat.

¹⁰¹ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 6.4. 2017, A. P., Garçon a Nicot proti Francii (č.79885/12, 52471/13 a 52596/13).

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 30.5.2019, sp. zn. 2 As 199/2018.

5 Změna pohlaví v oblasti vnitřní správy – problematické otázky a jejich možná řešení

Změna úřední identity jedince úzce souvisí s právním odvětvím vnitřní správy. V praxi se lze např. setkat s případy, kdy se někdo neidentifikuje jako osoba mužského ani ženského pohlaví, nicméně právní řád s takovou situací nepočítá. Dále si lze položit např. otázku, zda v občanských průkazech musí být povinně uváděny všechny údaje, které v nich aktuálně uváděny jsou. V neposlední řadě lze rovněž poukázat na problém, že zákon o matrikách odkazuje na procesní úpravu, která přitom neexistuje. Po bližší analýze úřední změny pohlaví tedy vyvstávají různé problematické otázky, kterým bych se ráda věnovala v této kapitole.

5.1 Neutrální pohlaví

České právo sice v současné době rozeznává pouze pohlaví mužské a ženské, lze se však setkat i se situací, kdy některá osoba preferuje, aby byla úředně vnímána jako pohlaví třetí, tedy neurčité (neutrální). Dané osoby se častokrát s tímto problémem obracejí i na Veřejného ochránce práv.¹⁰⁴

Kritérium pohlaví je však v řadě právních předpisů používáno (např. v zákoně o matrikách, občanském zákoníku, v zákoníku práce apod.), a rovněž s ním úzce souvisí jiné právní úkony (např. vydávání veřejných listin jako je rodný list, občanský průkaz nebo cestovní doklad, kde je položka pohlaví zapisována jako povinný údaj).¹⁰⁵ Pokud by se v budoucnu uvažovalo o zavedení neutrálního pohlaví, muselo by dojít k rozsáhlým změnám ve většině informačních systémů jak veřejného, tak soukromého sektoru. V právních předpisech by se musely vyřešit důsledky týkající se této problematiky (rozdělení pohlaví na mužské a ženské je zásadní např. při stanovení způsobu výpočtu starobního důchodu).¹⁰⁶

S problematikou neutrálního pohlaví se lze setkat rovněž v judikatuře Nejvyššího správního soudu. Rozsudkem Nejvyššího správního soudu ze dne 30.5.2019, sp. zn. 2 As 199/2018 byla zamítnuta kasační stížnost stěžovatele, který odmítal podstoupit operativní zákroky, přesto se dožadoval, aby mu úředně bylo pohlaví změněno na neutrální, případně alespoň na pohlaví ženské. Stěžovatel proti uvedenému rozsudku podal ústavní stížnost, protože měl za to, že postupem Ministerstva vnitra, který spočíval v nezahájení řízení o úřední změně pohlaví, bylo zasaženo do jeho základních lidských práv a svobod (konkrétně do práva na tělesnou integritu a práva na zdraví, protože právní úprava nerespektuje požadavek

¹⁰⁴ Zpráva Veřejného ochránce práv ze dne 29. 6. 2015, sp. zn. 206/2012/DIS.

¹⁰⁵ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 30.5.2019, sp. zn. 2 As 199/2018 - bod 39.

¹⁰⁶ Tamtéž, bod 12.

svobodného a informovaného souhlasu s lékařským zákrokem, který způsobuje narušení tělesné integrity člověka). Stěžovatel však nesplnil všechny zákonné podmínky pro změnu pohlaví, protože odmítal podstoupit operativní zákroky.¹⁰⁷

Nejvyšší správní soud (dále jen NSS), konkrétně senát ve složení Karel Šimka, Miluše Došková a Eva Šonková, se v napadeném rozsudku poměrně rozsáhle zabýval otázkou zavedení případného třetího (neutrálního) pohlaví. Nejprve soud připustil, že si z lékařských hledisek lze představit takovou úpravu právního pohlaví, která bude založena na subjektivním pojetí. To by prakticky znamenalo, že v úředních evidencích by bylo vedeno pohlaví, které by se určilo po narození člověka podle jeho zevnějšku patrných znaků biologického pohlaví, přičemž by následně mohlo být toto evidenční (právní) pohlaví kdykoliv během života měněno na základě projevu vůle jedince. Následně však NSS konstatuje, že takové pojetí pohlaví se v České republice nepodařilo prosadit, protože je v rozporu s představami české společnosti o tom, co to pohlaví je a jaký má být jeho společenský význam. Podle NSS lidé sice připouští, že výjimečně mohou existovat jedinci, kteří se necítí ve svém biologickém pohlaví konformně, nicméně jsou ochotni připustit pouze přeměnu z jednoho z binárních pohlaví na druhé, nejsou tedy ochotni připustit zvláštní či neobvyklé varianty jako subjektivní pocitování bezpohlavnosti nebo nějakého jiného (třetího) pohlaví či pohlavní nejednoznačnost. NSS uvádí, že obecný a převažující názor je, že odklon od přísně binárního sociálního pohlaví odvozeného od pohlaví biologického je nežádoucí, vymykající se zdravému rozumu a rozbíjející základní stavební kameny společenského řádu.¹⁰⁸

Nejvyšší správní soud dále konstatuje, že v současnosti existují dvě užívaná kritéria pro rozlišování lidí, které mají převažujícím způsobem objektivní povahu, a to rozlišování podle pohlaví a podle věku. Uvádí zde přirovnání, že by byla společností považována za podivnou taková situace, kdy by někdo chtěl, aby se ve veřejnoprávních evidencích uváděl věk podle toho, jak starý se jedinec subjektivně cítí. Věk je počítán přísně objektivně a je obecně uznáváno, že se svým věkem se každý musí smířit. I kdyby někdo svůj stávající věk pocíťoval jako nespravedlivý či jej subjektivně pocíťoval jinak, veřejná moc mu ponechá právo cítit se, jak on uzná za vhodné, nicméně ve veřejnoprávní evidenci jeho pocíťovaný věk neuvede. Společnost zkrátka podle NSS považuje případné trápení člověka kvůli obsahu veřejné evidence za irelevantní. Zákonodárce dal jednoznačně přednost veřejnému pořádku před případnými subjektivními pocity jednotlivců, a to především s ohledem na tradice.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 30.5.2019, sp. zn. 2 As 199/2018, bod 7.

¹⁰⁸ Tamtéž, body 79, 80.

¹⁰⁹ Tamtéž, bod 86.

Z pojetí změny pohlaví v českém právním řádu podle NSS jednoznačně vyplývá, že tento institut je pojímán jako ucelený postup, který zahrnuje povinně předepsané úkony, které mají vést k zachování binárního pojetí pohlaví. Skrze tuto právní úpravu si společnost pečlivě hlídá, aby ve věcech pohlaví byl právní pořádek. Binární pohlaví je v podmínkách České republiky natolik zakořeněno a považováno za normální, žádoucí, přirozené, navíc tvoří jeden ze základních kamenů společenského uspořádání, že od něho nelze ustoupit cestou soudního rozhodnutí ani v případech, jaké byly připuštěny judikaturou ESLP či německého Spolkového ústavního soudu.¹¹⁰

Výše uvedený rozsudek NSS byl podroben obrovské kritice, protože je skutečně zarážející. Nejde ani o samotný výrok, jako spíše o jeho odůvodnění a použitou argumentaci. Přirovnávat subjektivně vnímané pohlaví k subjektivně vnímanému věku není úplně na místě. V situaci, kdy se člověk zcela neztotožňuje se svým biologickým pohlavím, je zřejmé, že mu tato skutečnost v životě bude činit značné obtíže. To je úplně nesrovnatelné se situací, kdy by se někdo např. cítil subjektivně mladší, než ve skutečnosti je. Z uvedeného rozsudku navíc nevyplývá, že by se stávaly případy, kdy se někdo domáhal, aby mu v úředních dokladech byl vyznačen jeho pociťovaný věk. Je snad jasné, že pokud by např. daná osoba měla věk 30 let, ale subjektivně by se cítila na věk 16 let nebo naopak, pokud by se šestnáctiletý subjektivně pociťoval jako třicetiletý, nelze snad ani uvažovat, že by taková možnost s ohledem na právní následky (např. trestní odpovědnost či svéprávnost) mohla být v právním řádu vůbec zakotvena. Oproti tomu, v řadě států právní řády subjektivní pojetí pohlaví připouští.

NSS několikrát uvádí poměrně nekompromisně, jaký je postoj celé společnosti k uváděným skutečnostem, když používá výrazy jako „základní společenské vnímání“, „obecné povědomí české společnosti“ či „obecně převažující názor“. Z rozsudku nicméně nevyplývá, z čeho tak NSS usuzuje, resp. z jakých zdrojů čerpal uvedené informace. Odůvodnění je spíše odrazem názoru daných soudců než odrazem postoje celé společnosti, protože soud nijak nezkoumal genezi přijetí stávající právní úpravy, průzkumy veřejného mínění a ani neprovedl žádné jiné důkazy, kterými by podpořil svou argumentaci.¹¹¹

NSS označil transgender problematiku za „vzorec chování“, což odporuje medicínskému východisku současné české právní úpravy. Podle uznávaného biologického přístupu transsexualita nevzniká během života, ale již během nitroděložního vývoje plodu.

¹¹⁰ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 30.5.2019, sp. zn. 2 As 199/2018, body 90, 92.

¹¹¹ ABBASI Kamila, BONČKOVÁ, Helena. Kritická reflexe rozhodnutí, v němž se Nejvyšší správní soud poprvé zabýval právy transgender osob. [online]. pravo21.cz, 19.08.2019 [cit. 02.07.2021]. Dostupné: <https://pravo21.cz/pravo/kriticka-reflexe-rozhodnuti-v-nemz-se-nejvyssi-spravni-soud-poprve-zabyval-pravy-transgender-osob>

Daná osoba se s touto poruchou během života buďto ztotožní a stane se opačným pohlavím, nebo ji bude po celý život popírat. Z tohoto důvodu lze vyloučit, že by transsexualita byla otázkou výchovy a psychického stavu jedince.¹¹²

Dalším problémem v uvedeném rozsudku je skutečnost, že NSS nenabízí příliš přesvědčivě odůvodněný test proporcionality ohledně aktuální právní úpravy změny pohlaví. Dospívá k závěru, že *“současná úprava změny právního pohlaví dává těm, kdo touží uvést do souladu pohlaví jimi subjektivně vnímané s tím, jak je na jejich pohlaví “objektivně” nahlíženo, přiměřené prostředky, jak toho mohou, byť nikoli bez rizik a útrap, dosáhnout.”*¹¹³ Soud však blíže nespecifikoval, co se myslí zmíněnými „riziky a útrapy“, ani se blíže nezabýval tím, co operativní změna pohlaví ve skutečnosti obnáší. Jak může soud hodnotit, zda jsou prostředky, pomocí kterých lze dosáhnout změny pohlaví, přiměřené, aniž by toto konzultoval se znalci z lékařských a příbuzných oborů? Proces hormonální a operativní změny pohlaví lze asi jen stěží považovat za notorietu nebo skutečnost, která je známa soudu z jeho úřední činnosti.¹¹⁴

Nejvyšší správní soud se ve své rozhodovací praxi znovu zabýval obdobným případem v roce 2019, v jiném senátě složeném ze soudců Radana Malíka, Barbary Pořízkové a Tomáše Rychlého.¹¹⁵ Jednalo se o situaci, kdy se stěžovatelka se svým mužským pohlavím neidentifikovala, cítila se být rovněž osobou neutrálního pohlaví, v případě nutnosti výběru mezi ženským a mužským pohlavím by preferovala pohlaví ženské. Jako ve výše uvedeném případě se však stěžovatelka domáhala úřední změny pohlaví, aniž by podstoupila chirurgické zákroky. Mezi oběma rozhodnutími Nejvyššího správního soudu je však obrovský rozdíl. V tomto novějším rozhodnutí se NSS vyjadřuje k binárnímu pojetí tak, že v ČR je toto pojetí sice bráno jako tradiční, nicméně to neznamená, že pravidla nastavená v určité době by neměla být konfrontována s vyvíjející se realitou. Soud však zastává názor, že taková změna by neměla být iniciována judikaturou, ale celospolečenskou, a především odbornou debatou, kterou by následně měl reflektovat zákonodárce. Výsledek takové debaty však nepřislouží soudu předjímat.¹¹⁶ NSS se převážně a především správně zabýval otázkou, zda jsou naplněny

¹¹² ABBASI Kamila, BONČKOVÁ, Helena. Kritická reflexe rozhodnutí, v němž se Nejvyšší správní soud poprvé zabýval právy transgender osob. [online]. pravo21.cz, 19.08.2019 [cit. 02.07.2021]. Dostupné: <https://pravo21.cz/pravo/kriticka-reflexe-rozhodnuti-v-nemz-se-nejvyssi-spravni-soud-poprve-zabyval-pravy-transgender-osob>

¹¹³ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 30.5.2019, sp. zn. 2 As 199/2018, bod 92.

¹¹⁴ ABBASI Kamila, BONČKOVÁ, Helena. Kritická reflexe rozhodnutí, v němž se Nejvyšší správní soud poprvé zabýval právy transgender osob. [online]. pravo21.cz, 19.08.2019 [cit. 02.07.2021]. Dostupné: <https://pravo21.cz/pravo/kriticka-reflexe-rozhodnuti-v-nemz-se-nejvyssi-spravni-soud-poprve-zabyval-pravy-transgender-osob>

¹¹⁵ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 25.7.2019, sp. zn. 9 As 61/2018.

¹¹⁶ Tamtéž, bod 25.

zákonné předpoklady pro změnu rodného čísla a nepouštěl se do hodnocení toho, jestli je neutrální pohlaví vhodné zavést či ne. Soud rovněž zdůraznil, že vnímá obtížnost stěžovatelčiny situace, ale že nemůže posouvat právní úpravu za hranice toho, kde se společnost nachází.¹¹⁷ Rovněž lze pozitivně vnímat, že NSS oslovoval stěžovatelku v jejím preferovaném rodě a nepůsobil jí tak zbytečně psychickou újmu. V předchozím zmíněném rozsudku NSS oslovoval stěžovatele v mužském rodě i přesto, že stěžovatel několikrát zdůrazňoval, že si tak nepřeje být oslovován.

5.2 Údaje v občanských průkazech, oslovení a související otázky

K neuznání neutrálního pohlaví se v minulosti vyjadřoval Veřejný ochránce práv.¹¹⁸ Na případ neuznání neutrálního pohlaví lze nahlížet z pohledu správního práva,¹¹⁹ ale rovněž z lidskoprávního pohledu, zejm. práva na rovné zacházení. Námitky stěžovatelů směřují často ke skladbě rodného čísla. Z rodného čísla je na první pohled patrné administrativní pohlaví nositele a v případě, že toto pohlaví nekoresponduje s fyzickým vzezřením, dochází k nedobrovolnému coming outu.¹²⁰ Újma, která je v tomto případě způsobována spočívá v narušení soukromé sféry jednotlivce, protože pohlavní identifikace je ryze soukromou záležitostí a každý člověk se tak může veřejně prezentovat dle svého uvážení a pocitu. V některých případech může dojít také k následné diskriminaci, zejména v oblasti poskytování zboží a služeb. Nejen z těchto uvedených důvodů stěžovatelé žádají Ministerstvo vnitra o změnu rodného čísla. Změnu rodného čísla lze provést pouze v zákonem stanovených případech (mezi ně však změna pohlaví patří).¹²¹ Nové rodné číslo se přiděluje z moci úřední, dojde-li k operativní změně pohlaví. Není proto možné přidělit nové rodné číslo na základě žádosti. Pokud někdo požádá Ministerstvo vnitra o přidělení nového rodného čísla, je možné takovou žádost považovat pouze za podnět k zahájení správního řízení o změně rodného čísla¹²², o jehož způsobu vyřízení je správní orgán povinen podatele vyrozumět.¹²³ Pokud daná osoba nepodstoupí chirurgickou změnu pohlaví, ani nenastane jiná zákonem presumovaná událost, s níž je spojena změna rodného čísla, Ministerstvo vnitra nemůže řízení o změně rodného čísla zahájit. Tento postup je tedy v souladu s platnou právní úpravou, nicméně

¹¹⁷ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 25.7.2019, sp. zn. 9 As 61/2018 - bod 38.

¹¹⁸ Zpráva Veřejného ochránce práv ze dne 29. 6. 2015, sp. zn. 206/2012/DIS.

¹¹⁹ Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel, rodných číslech a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁰ Coming out znamená veřejné rozpoznání a odhalení vlastní sexuální orientace či pohlavní identifikace.

¹²¹ § 17 odst. 2 písm. d) zákona o evidenci obyvatel a rodných čísel, ve znění pozdějších předpisů.

¹²² Podnět ve smyslu § 42 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

¹²³ § 67 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

z hlediska lidskoprávního může být tato úprava shledána minimálně jako problematická.¹²⁴

Veřejná správa je službou veřejnosti a správní orgán je povinen se k dotčeným osobám chovat zdvořile a v rámci možností vstřícně.¹²⁵ Pod zásadu zdvořilosti by se nepochybně dalo zařadit i vhodné oslovení. Pokud daná osoba výslovně požaduje, že nechce být v kontaktu s úřady oslovována preferovaným rodem a uvede, jak by si přála být oslovována, bylo by více než vhodné ze strany úřadů toto přání respektovat. Může se zdát, že se jedná o malichernost, nicméně správné oslovení úzce souvisí s důstojností oslovované osoby, obzvláště v případě, kdy osoba usiluje o změnu pohlaví. Takový zásah je zbytečný, protože není nezbytně nutné v úvodu dopisu uvádět „Vážený pan/paní“, toto oslovení lze jistě vypustit, protože když osoba výslovně uvede, že si nepřeje být takto oslovována, jen stěží bude toto oslovení vyjadřovat úctu k ní.¹²⁶

V srpnu 2021 vydal Ústavní soud nález, který se sice skutkově netýkal přímo změny pohlaví, nicméně u stěžovatelky probíhala hormonální léčba, tudíž byla v procesu změny pohlaví. Tento nález je shledáván velice pozitivní z toho důvodu, že Ústavní soud zde stěžovatelku oslovoval v jejím preferovaném rodě, ačkoliv její právní pohlaví bylo jiné. Ústavní soud zdůraznil, že toto je rovněž převažující postoj Evropského soudu pro lidská práva s odkazem na konkrétní rozsudky, ve kterých byli stěžovatelé označováni v jejich preferovaném rodě.¹²⁷

V červnu 2021 proběhla na půdě Parlamentu ČR snaha o vymazání údaje o pohlaví z občanských průkazů, nicméně tato změna přijata nebyla.¹²⁸ Mezi povinnými údaji, které jsou v občanském průkazu uváděny, údaj pohlaví v tuto chvíli zůstal, rodné číslo už dále uváděno není. V důvodové zprávě k novele zákona o občanských průkazech je dokonce připuštěno, že údaj pohlaví je jedním z často diskutovaných údajů, které se v občanských průkazech uvádí. Dle čl. 3 odst. 2 Nařízení Evropského parlamentu a Rady 2019/1157¹²⁹ jsou členské státy oprávněny rozhodnout o tom, zda v občanských průkazech má být uváděn údaj pohlaví držitele. Český zákonodárce však zvolil postup, kdy je údaj pohlaví v občanském průkazu ponecháván, a jak vyplývá z důvodové zprávy, tento postup odůvodňuje tím, že tak činí většina členských států Evropské unie a že řada úkonů je spojena s nutnou znalostí pohlaví

¹²⁴ Zpráva Veřejného ochránce práv ze dne 29. 6. 2015, sp. zn. 206/2012/DIS.

¹²⁵ § 4 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁶ Zpráva Veřejného ochránce práv ze dne 29. 6. 2015, sp. zn. 206/2012/DIS.

¹²⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 3.8.2021 sp. zn. II. ÚS 3003/20.

¹²⁸ Sněmovní tisk 1043, VI.n.z. o občanských průkazech, psp.cz, [online] [cit. 22.10.2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/historie.sqw?t=1043&o=8>

¹²⁹ Nařízení Evropského parlamentu a Rady 2019/1157 ze dne 20.6.2019, o posílení zabezpečení průkazů totožnosti občanů Unie a povolení k pobytu vydávaných občanům Unie a jejich rodinným příslušníkům, kteří vykonávají své právo volného pohybu.

(např. uzavření sňatku, možnost adopce dítěte, provedení osobní prohlídky apod.) a neuvádění tohoto údaje v občanských průkazech by tak v praxi mohlo vyvolat problémy.¹³⁰ Co se týče vymazání rodného čísla jako povinného údaje v občanských průkazech, důvodová zpráva uvádí pouze, že tak bylo učiněno vzhledem ke vzrůstajícím tendencím k utlumování rodného čísla jako jednoznačného identifikátoru osoby.¹³¹

5.3 Změna jména a příjmení

Jak bylo detailněji popsáno v podkapitole 2.2.3, v případě, že byla léčba pro změnu pohlaví dokončena, matriční úřad povolí na základě žádosti fyzické osoby a potvrzení poskytovatele zdravotních služeb změnu jména a příjmení.¹³² Pokud však v tomto případě osoba o změnu jména a příjmení nepožádá, matriční úřad uvede v knize narození příjmení osoby v souladu s pravidly české mluvnice (tzn. že např. příjmení Nováková by se změnilo na Novák) a jméno osoby ponechá v původně zapsané podobě, resp. jiné jméno do matriční knihy nezapíše a učiní oznámení soudu.¹³³ Jméno se do matriční knihy zapíše až po rozhodnutí soudu.¹³⁴

Na ustanovení § 72 odst. 5 zákona o matrikách ale nenavazuje žádná procesní úprava a z ničeho nevyplývá, jak má soud na oznámení učiněné matričním úřadem reagovat. Procesní úprava¹³⁵ neobsahuje žádné ustanovení, které by soudu ukládalo po učinění oznámení zahájit bez návrhu řízení a současně neexistuje žádná právní úprava řízení o určení jména osoby, která změnila pohlaví. Z hlediska procesního práva tuto situaci rovněž komplikuje skutečnost, že zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních obsahuje tzv. taxativní uzavřený výčet řízení, na něž je tento zákon použitelný.¹³⁶ V případě určení jména a příjmení osoby, která změnila pohlaví se nemůže jednat o řízení sporné, protože z oznámení matričního úřadu je zjevné, že se předpokládá oficiózní zahájení řízení a dále není vůbec jasné, kdo by byl žalobcem a kdo žalovaným.¹³⁷ Šínová se Zajíčkovou uvádějí že s ohledem na absenci jakékoli další procesní úpravy se bude v případě, že k němu v praxi dojde, řízení o určení jména osoby řídit ustanoveními obecné části zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

¹³⁰ Sněmovní tisk 1043, VI. n. z. o občanských průkazech, psp.cz, [online] [cit. 22.10.2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/historie.sqw?t=1043&o=8>

¹³¹ Tamtéž.

¹³² § 72 odst. 5 písm. b) zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů.

¹³³ § 72 odst. 5 písm. zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů.

¹³⁴ HENYCH, Václav. *Zákon o matrikách: s komentářem*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015, 349 s.

¹³⁵ Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.

¹³⁶ § 1 odst. 1 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.

¹³⁷ ŠÍNOVÁ Renáta, ZAJÍČKOVÁ Ivana. *Změna pohlaví v kontextu civilně procesního práva*. In KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka, DÁVID Radovan, VALDHANS Jiří (eds.) *Translidé nejen v rodinném právu*. Sborník Dny práva 2017, Část VI. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 127.

a subsidiárně pak normami zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád. Řízení proto bude zahájeno bez návrhu¹³⁸, věcně a místně příslušný¹³⁹ k němu bude okresní soud, který je obecným soudem osoby, v jejímž zájmu se řízení koná, tj. člověka, který změnil pohlaví. Řízení bude probíhat s jednáním a v meritu věci, ačkoliv se jedná o statusovou otázku, bude rozhodováno usnesením.¹⁴⁰

5.4 Úvahy de lege ferenda

Dle mého názoru zavedení neutrálního pohlaví není jednoduchá záležitost s ohledem na s tímto se pojící nutnost rozsáhlých změn v informačních systémech veřejného i soukromého sektoru a celkově v celém právním řádu. Z toho důvodu se osobně kloním k závěru, že by neutrální pohlaví zaváděno být nemělo, a rozhodně jsem tedy k tomuto nedospěla na základě argumentů, které použil Nejvyšší soud ve výše zmíněném rozsudku.¹⁴¹ NSS se měl pouze omezit na závěr, že z důvodu nesplnění zákonných předpokladů pro změnu úřední identity jedince a s ohledem na skutečnost, že český právní řád s neutrálním pohlavím nepočítá, nebylo možné žádosti stěžovatele vyhovět. Zmíněný rozsudek se ale stal spíše odrazem osobních postojů daných soudců k transgender komunitě, které do odůvodnění rozhodnutí jednoho z vrcholných soudů v České republice rozhodně nepatří.

Dle mého uvážení by mohlo být jistou pomocí pro osoby, které se chtějí identifikovat jako neutrální pohlaví, neuvádění některých údajů v občanských průkazech (zejm. rodného čísla a pohlaví). Rodné číslo už uváděno není, nicméně údaj pohlaví stále v občanských průkazech zůstává i když si nemyslím, že by tento údaj byl relevantní. Navíc, jak bylo zmíněno výše, i evropská legislativa dává při rozhodnutí o uvádění či neuvádění údaje pohlaví v občanských průkazech členským státům prostor pro uvážení, nicméně důvodová zpráva¹⁴² nepřináší přesvědčivé vysvětlení, proč tento údaj v občanských průkazech nadále zůstává. Je uváděno, že řada úkonů je spojena s nutnou znalostí pohlaví, např. uzavření sňatku či adopce dítěte. U uzavření sňatku je nutné předložit rodný list,¹⁴³ který pohlaví stejně obsahuje a u adopce dítěte nemá pohlaví relevanci vůbec. Navrhované vymazání uvedeného údaje z občanského průkazu má za cíl, aby daná osoba nemusela údaj o svém pohlaví odhalovat při

¹³⁸ § 13 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.

¹³⁹ § 3 odst. 1 a § 4 odst. 1 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴⁰ ŠÍNOVÁ Renáta, ZAJÍČKOVÁ Ivana. *Změna pohlaví v kontextu civilně procesního práva*. In KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka, DÁVID Radovan, VALDHANS Jiří (eds.) *Translidé nejen v rodinném právu*. Sborník Dny práva 2017, Část VI. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 128.

¹⁴¹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 30.5.2019, sp. zn. 2 As 199/2018.

¹⁴² Sněmovní tisk 1043, VI. n. z. o občanských průkazech, psp.cz, [online] [cit. 22.10.2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/historie.sqw?t=1043&o=8>

¹⁴³ § 33 písm. a) zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů.

běžných záležitostech, nedošlo by k trvalému vymazání z dalších evidencí či registrů (např. z evidence obyvatel).¹⁴⁴

Jak bylo blíže popsáno v podkapitole 5.3, na ustanovení § 72 odst. 5 zákona o matrikách nenavazuje žádná procesní úprava. Na tento problém bývá upozorňováno, nicméně vzhledem k tomu, že pravděpodobně k situaci, že by si daná osoba po prodělání změny pohlaví o jméno nezažádala, ještě nedošlo, nevyšel tento problém dosud dostatečně najevo. Nelze se však spokojit s tím, že by matriční úřad pouze tuto skutečnost soudu oznámil, a tím by bylo vše vyřízeno, protože takovým postupem by došlo k odepření spravedlnosti.¹⁴⁵ Nicméně si nemyslím, že by šlo o zásadní problém, protože jak bylo popsáno výše, odborná veřejnost přináší uspokojivé řešení skrze aplikaci obecné části zákona o zvláštních řízeních soudních a subsidiárně pak norem občanského soudního řádu.¹⁴⁶

V neposlední řadě je možné zmínit, že Veřejný ochránce práv doporučuje zařadit školení o základních otázkách týkajících se LGBT+ komunity do plánu vzdělávání státních zaměstnanců ve služebních úřadech a úředníků územních samosprávných celků. Lidé si často neuvědomují, což je ale taky pochopitelné, že i pro ně třeba nepodstatná věc jako je oslovení, může někomu způsobit újmu. Stejně tak by bylo možné zařadit školení, kurz či seminář o základních otázkách týkajících se LGBT+ komunity do systému další odborné přípravy příslušníků Policie ČR.¹⁴⁷

¹⁴⁴ § 3 odst. 3 písm. c) zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴⁵ ŠÍNOVÁ Renáta, ZAJÍČKOVÁ Ivana. *Změna pohlaví v kontextu civilně procesního práva*. In KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka, DÁVID Radovan, VALDHANS Jiří (eds.) *Translidé nejen v rodinném právu*. Sborník Dny práva 2017, Část VI. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 127.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 128.

¹⁴⁷ Výzkum Veřejného ochránce práv 2019. *Být LGBT+ v Česku. Zkušenosti LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisťi*. Kancelář Veřejného ochránce práv, 14.05.2019, ochrance.cz, [cit. 04.11.2021]. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-LGBT.pdf>

Závěr

Cílem diplomové práce bylo rozebrat právní úpravu změny pohlaví, upozornit na nedostatky a navrhnout případné změny. Z hlediska občanského práva je problematická skutečnost, pokud jeden z manželů či registrovaných partnerů podstoupí proces změny pohlaví, manželství a registrované partnerství tímto automaticky zaniká, přitom se nevyžaduje ani žádné stanovisko druhého manžela či partnera. Dle mého názoru v této situaci není opravdu nutné, aby manželství či registrované partnerství zanikalo přímo ze zákona, nicméně se nedá předpokládat, po tom, jaké diskuze probíhají na půdě Parlamentu ČR, že by manželství stejnopohlavních párů bylo vůbec umožněno. Proto by bylo vhodné udělat určitý ústupek v tom, že by došlo k zakotvení povinnosti druhého manžela či partnera informovat, a vyžádat si od něj určité stanovisko, protože v tomto případě dojde k zásahu do právního postavení druhého manžela či partnera.

Dalším problémem, podle mého názoru tím nejzávažnějším, je povinné podstoupení chirurgických zákroků, se kterým počítá jak občanský zákoník, tak zákon o specifických zdravotních službách. Česká republika je jedna z mála zemí, která stále udržuje podmínku podstoupení chirurgických zákroků, i přesto, že tato podmínka byla shledána Evropským soudem pro lidská práva v rozporu čl. 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Ne každá transgender osoba si přeje zákroky podstoupit, nebo dokonce je podstoupit ani nemůže, a tuto skutečnost současná česká právní úprava vůbec nereflektuje. Byť se jedná o menšinu v rámci transgender komunity, neměli bychom na ni zapomínat. Podle mého názoru by ani nemusel být problém sám o sobě v tom, že česká právní úprava počítá s povinným podstoupením chirurgických zákroků, ale spíše ve skutečnosti, že toto podstoupení je bezvýjimečné. Z toho důvodu by se mohly minimálně zakotvit určité výjimky z povinného podstoupení chirurgických zákroků (např. z důvodu, kdy tomu brání zdravotní stav člověka).

V poslední době se lze setkat se situací, kdy se některá osoba identifikuje jako osoba neutrálního pohlaví. Český právní řád však s ničím takovým nepočítá. Kritérium pohlaví je ale v řadě právních předpisů používáno, a rovněž s ním úzce souvisí jiné právní úkony (vydávání veřejných listin jako je např. občanský průkaz nebo rodný list). Proto žádosti těchto osob, aby s nimi v úředním styku bylo jednáno jako s osobami neutrálního pohlaví včetně uvádění tohoto údaje do veřejných listin, není možné v tuto chvíli vyhovět. Pokud by se uvažovalo o zavedení neutrálního pohlaví, musely by se provést skutečně rozsáhlé změny v celém právním řádu. Osobně se kloním spíše k tomu, aby neutrální pohlaví zavedeno nebylo,

protože se domnívám, že pro dané osoby by mohlo být pomocí neuvádění některých údajů v občanských průkazech, kdy by současně nemusely být prováděny tak velké zásahy do celého právního řádu. Jedná se především o údaj rodného čísla, který stejně už v tuto chvíli ani v občanských průkazech uváděn není a údaj pohlaví, který tam stále ještě přetrvává, i když si nemyslím, že by pro to byl jakýkoliv důvod. Na základě evropské legislativy má Česká republika možnost uvážení, zda údaj pohlaví v občanských průkazech uvádět, tento údaj tedy není povinný a český zákonodárce může přijmout novelu zákona o občanských průkazech, kde by byl tento údaj vypuštěn.

Právní proces změny pohlaví je velmi široké téma, které zasahuje hned do několika právních oblastí. Ve své práci jsem se věnovala především jeho odrazu v oblasti zdravotnického práva a vnitřní správy a v neposlední řadě oblasti občanského práva, protože samotné umožnění změny pohlaví vyplývá přímo z občanského zákoníku. Toto téma by se nepochybně dalo pojmout i z lidskoprávního pohledu, nabízí se rovněž několik otázek z rodinného práva, které by zasloužily pozornost, nicméně s ohledem na rozsah této práce už na bližší rozebrání zmíněných otázek prostor nezbyl. Ve své práci jsem narazila rovněž na některé problematické otázky, které nejsou dosud judikaturou nebo odbornou literaturou uspokojivě vyřešeny. Jedná se např. o povahu stanoviska odborné komise, na základě kterého je umožněno podstoupení chirurgických zákroků, kdy je bez bližšího vysvětlení uváděno pouze, že se jedná o osvědčení. Bližší rozebrání by si povaha tohoto stanoviska nepochybně zasloužila, především kvůli možnosti obrany daných osob proti zamítavému stanovisku.

Na otázku budoucího vývoje v právní oblasti změny pohlaví nejspíš odpoví až Ústavní soud. Odhadnout však, zda podmínku chirurgických zákroků ponechá či ne, není jednoduché. Co lze však s jistotou říct je, že toto rozhodnutí bude klíčovým pro celou transgender komunitu a lze jen doufat, že v co nejvíce pozitivním směru.

Seznam použitých zdrojů

Odborné publikace

FIFKOVÁ, Hana. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Vyd. 2. Praha: Grada Publishing, 2008, 202 s.

FIFKOVÁ, Hana a kol. *Transsexualita: diagnostika a léčba*. Grada Publishing, 2002, 166 s.

HENDRYCH, Dušan. *Správní právo. Obecná část*. 8. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 801 s.

HENYCH, Václav. *Zákon o matrikách: s komentářem*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015, 349 s.

MACH, Jan, a kol. *Zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování: Zákon o specifických zdravotních službách. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, 766 s.

MELZER, Filip, TÉGL, Petr. *Občanský zákoník: Velký komentář § 1-117 - Svazek I Obecná ustanovení*. Praha: Leges, 2013, 720 s.

ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Barbara HAVELKOVÁ a Pavla ŠPONDROVÁ, ed. *Mužské právo: jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer, 2020, 1031 s.

ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník: komentář*. Svazek I, (§ 1 až 654). Vyd. 2. Praha: Wolters Kluwer, 2020, 1667 s.

ŠUSTEK, Petr a HOLČAPEK, Tomáš. *Zdravotnické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, 850 s.

Zákony

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel, rodných číslech a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 269/2021 Sb., o občanských průkazech, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Judikatura

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 30.5.2019, sp. zn. 2 As 199/2018.
Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 25.7.2019, sp. zn. 9 As 61/2018.
Usnesení Ústavního soudu II. ÚS 2610/19 ze dne 11.02.2020.
Nález Ústavního soudu ze dne 3.8.2021 sp. zn. II. ÚS 3003/20.
Nález Ústavního soudu ze dne 25.06.2002, sp. zn. Pl. ÚS 36/01.
Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 11.6.2014, ve věci Hämäläinen proti Finsku (č. 37359/09).
Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 6.4. 2017, A. P., Garçon a Nicot proti Francii (č.79885/12, 52471/13 a 52596/13).
Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 10.03.2015, Van Kück proti Německu (č. 14793/08).

Články

KOTKOVÁ, Petra. Změna pohlaví v českém právním řádu. Právní rozhledy, 2021, č. 7, s. 247-255.

OTÁHAL, Lucian, PLEŠMÍD, Ondřej. Hlavní problémy současné právní úpravy v oblasti právního uznání genderové identity a návrhy jejich řešení [online]. Praha: 2015, 10 s. proud.cz, leden 2015 [cit. 05.06.2021] Dostupné z: <http://proud.cz/component/attachments/download/108.html> 7

BARŠOVÁ, Andrea. Skalpel a duše. Ke změně pohlaví podle nového občanského zákoníku. Časopis zdravotnického práva a bioetiky. 2013, č.1, s. 22-38.

DOLEŽAL, Adam. Právní otázky související s problematikou translidí pod zorným úhlem rozhodnutí Velkého senátu ESLP ve věci Hämäläinen vs Finsko. Časopis zdravotnického práva a bioetiky. 2014, č. 3, s. 44-60.

REDAKCE. Poslanecká sněmovna zahájila jednání o novele občanského zákoníku upravující manželství osob stejného pohlaví. Právní rozhledy, 2021, č. 10, s. I.

Elektronické zdroje

KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka, DÁVID Radovan, VALDHANS Jiří (eds.) *Translidé nejen v rodinném právu*. Sborník Dny práva 2017, Část VI. Brno: Masarykova univerzita, 2018, 133 s. Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/1499>

ABBASI Kamila, BONČKOVÁ, Helena. *Kritická reflexe rozhodnutí, v němž se Nejvyšší správní soud poprvé zabýval právy transgender osob*. [online]. pravo21.cz, 19.08.2019 [cit. 02.07.2021]. Dostupné z: <https://pravo21.cz/pravo/kriticka-reflexe-rozhodnuti-v-nemz-se-nejvyssi-spravni-soud-poprve-zabyval-pravy-transgender-osob>

Výzkum Veřejného ochránce práv 2019. *Být LGBT+ v Česku. Zkušenosti LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisli*. Kancelář Veřejného ochránce práv, 14.05.2019, ochrance.cz, [cit. 13.03.2021]. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-LGBT.pdf>

Zpráva Veřejného ochránce práv ze dne 29. 6. 2015, sp. zn. 206/2012/DIS. Dostupné z: <https://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/7904>

PAVLICA Karel a kol. *Obavy a přání trans lidí*. Výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Transparent z.s. v roce 2018. Praha: AMOS repro, spol. s.r.o., 2019. 92 s. [online] proud.cz, [cit. 22.5.2020]. Dostupné z: <http://proud.cz/o-proudu/dokumenty.html>

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů ze dne 20.06.2018 [online] [cit. 29.11.2021] dostupné na: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNAZWHY3ZN>

Důvodová zpráva k zákonu č. 373/2011 Sb., zákon o specifických zdravotních službách. Dostupné z: databáze aspi.cz

Sněmovní tisk č. 201. [online]. psp.cz, [cit. 01.11.2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/historie.sqw?o=8&t=201&snzp=1>

Sněmovní tisk 1043, VI. n. z. o občanských průkazech, [online] psp.cz, [cit. 22.10.2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/historie.sqw?t=1043&o=8>

Mezinárodní klasifikace nemocí podle Světové zdravotnické organizace. [online] [cit. 13.03.2021]. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F64>

Komisař Rady Evropy pro lidská práva. Human Rights and Gender Identity, čl. V. bod 4 [online]. 29. 7. 2009 [cit. 07.06.2021]. Dostupné z: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1476365&direct=true>

Doporučený postup při provádění chirurgických zákroků směřujících ke změně pohlaví u transsexuálních pacientů. Věstník Ministerstva zdravotnictví České republiky [online]. Roč. 2012, č. 8, s. 5 [cit. 05. 06. 2021]. Dostupné z: <https://www.mzcr.cz/vestnik/vestnik-c-8-2012>

Sjednocující postup pro zapisovatele do ISEO. [online]. mvcr.cz [cit. 01.06.2021]. Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/clanek/informace-o-cinnostech-matricnich-uradu-v-souvislosti-se-zapisovanim-udaju-do-agendoveho-informacniho-systemu-evidence-obyvatele.aspx?q=Y2hudW09Mw%3D%3D>

Transsexuality přibývá – samotná přeměna pohlaví je ale dlouhodobý a náročný proces. [online]. fnbrno.cz, [cit. 01.11.2021]. Dostupné na: <https://www.fnbrno.cz/transsexuality-pribyva-samotna-premena-pohlavi-je-ale-dlouhodoby-a-narocny-proces/t6697>

Anotace

Tato diplomová práce si klade za cíl rozebrat právní úpravu týkající se změny pohlaví a upozornit na případné nedostatky v této oblasti. Hlavním záměrem této analýzy je postihnouti problematických otázek současného právního nastavení, a předložení nástinu možných vhodnějších úprav a řešení. Diplomová práce poukazuje na problém, že práva transgender osob bývají častokrát upozaděna a že právní úprava ne vždy dostatečně reaguje na aktuální otázky, které jsou s touto oblastí spojené. Tato problematika je v práci rozpracována do celkem pěti kapitol, pozornost je věnována samotnému právnímu procesu změny pohlaví, k tomu navazující judikatuře a rozboru této právní úpravy, přičemž podrobněji byly rozebrány nejčastěji vytýkané nedostatky, spočívající především v nutnosti podstoupení chirurgických zákroků, zániku manželství *ex lege*, zakotvení či nezakotvení neutrálního pohlaví. V neposlední řadě se diplomová práce věnuje dosavadním snahám o novelizaci právních předpisů týkajících se změny pohlaví a možnému budoucímu vývoji v této oblasti.

Klíčové slova

Změna pohlaví, transsexualita, transgender, neutrální pohlaví, úřední změna pohlaví.

Summary

The aim of this diploma thesis is the analysis of the legislation on gender reassignment and point to any shortcomings in this area. The main purpose of this analysis is to identify the issues of the current legislation and to present an outline of more appropriate modifications and solutions. The diploma thesis points to the problem that the rights of transgender people are often overlooked and the legislation does not always respond sufficiently to the current issues related to this topic. This issue is elaborated in the thesis in five chapters. Attention is paid to the legal process of gender reassignment itself, the related case law, and the analysis of the legislation. The most frequently criticised shortcomings, consisting mainly of the necessity to undergo surgical interventions, the *ex lege* dissolution of marriage, and the entrenchment or non-entrenchment of gender neutrality, are analysed in more detail. Finally, the thesis focuses on the current efforts to amend the legislation on gender reassignment and possible future developments in this area.

Key words

Gender reassignment, transsexuality, transgender, gender neutrality, administrative gender reassignment.